

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Etnografie aktivistů Food Not Bombs v Praze: Protest nebo charita?

Tereza Randáková

Bakalářská práce

2014

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Tereza Randáková**
Osobní číslo: **H11652**
Studijní program: **B6703 Sociologie**
Studijní obor: **Sociální antropologie**
Název tématu: **Etnografie aktivistů Food not Bombs v Praze: Protest nebo charita?**
Zadávající katedra: **Katedra sociálních věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Práce bude zaměřena na aktivisty pražské pobočky Food not Bombs (FNB). FNB je mezinárodní anarchistická iniciativa, která chce svou činností upozornit, krom jiných cílů, i na některé sociální problémy ve společnosti. Aktéři svůj pohled na problematiku vyjadřují společnou přípravou jídla, které pak veřejně rozdávají. Suroviny pro přípravu vegetariánské a veganské stravy opatřují mimo běžné distribuční kanály.

Cílem výzkumného projektu je zjistit, zda a nakolik se aktivisté identifikují s programem iniciativy FNB, jak jej interpretují a jaké jsou jejich motivace k participaci na činnostech této skupiny.

Podklady pro vypracování práce získávám a budu získávat zejména prostřednictvím etnografické metody zúčastněného pozorování, rozhovory a studiem relevantní literatury. V rámci výzkumu se budu účastnit aktivit FNB a pozorovat činnosti aktivistů jak v souvislosti s FNB, tak i v dalších souvisejících prostředích. Celkovou snahou předpokládaného projektu je tedy poznávání, kdo jsou tito lidé a proč to dělají.

Příloha zadání bakalářské práce

Seznam odborné literatury:

- Appaduraj, Arjun. 2003. *Modernity at Large*. Minnesota : University of Minnesota Press, 2003.
- Bauman, Zygmunt. 1999. *Globalizace*. Praha : Mladá fronta, 1999.
- Císař, Ondřej. 2008. *Politický aktivismus v České republice*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008.
- Dick, Hebduge. 2012. *Subkultura a styl*. [editor] Dauphin a Volvox Globator. Praha : autor neznámý, 2012.
- Foucault, Michel. 2009. *Zrození biopolitiky*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009.
- Geertz, Clifford. 2000. *Ideologie jako kulturní systém. Interpretace kultur*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2000.
- Giddens, Anthony. 2010. *Důsledky modernity*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2010.
- Giddens, Anthony. 2000. *Unikající svět*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2000.
- Goffman, Erving. 2003. *Skupinová příslušnost. Stigma*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2003.
- Goffman, Erving. 1999. *Všichni hrajeme divadlo*. Praha : Studio Ypsilon, 1999.
- Keller, Jan. 2011. *Tři sociální světy? sociální struktura postindustriální společnosti*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2011.
- Kolářová, Marta. 2011. *Revolta stylem*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2011.
- Loewenstein, Bedřich. 1995. *Projekt moderny : o duchu občanské společnosti a civilizace*. Praha : Oikoymenth, 1995.
- Loewenstein, Bedřich W. 1997. *My a ti druzí*. Brno : Doplněk, 1997.
- McHenry, Keith a Butler, C.T. Lawrence. 1992, 2000. *Food Not Bombs*. Tucson : See Sharp Press, 1992, 2000.
- Růžička, Vlastimil. 2007. *Squaty a jejich revoluční tendence*. Praha : Triton, 2007.
- Smolík, Josef. 2010. *Subkultury mládeže : uvedení do problematiky*. Praha : Grada, 2010.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury: **viz příloha**

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Tomáš Ryška, Ph.D.

Katedra sociálních věd

Datum zadání bakalářské práce: **3. června 2013**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2014**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
532 10 Pardubice, Studentská 84

PhDr. Michal Tošner, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2013

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 30. 6. 2014

.....
Tereza Randáková

Na této stránce bych chtěla poděkovat především svým průvodcům, lidem z pražské iniciativy Food Not Bombs bez kterých by tato práce nemohla vzniknout. Velmi si vážím jejich času, který mi věnovali. Děkuji svému vedoucímu práce Tomáši Ryškovi za poskytování jeho zpětné vazby, kdykoli to bylo v jeho silách a za dostatek prostoru pro mou samostatnou tvorbu. Bezmezná díky patří mým rodičům za jejich podporu v čemkoli, co dělám, za jejich trpělivost, která mi umožnila projít si řadou zkušeností. Také děkuji mému příteli Pavlovi, který mě zachraňoval, když jsem se během psaní topila ve víru svých myšlenek. Za jeho vytrvalou láskyplnou podporu a důvěru v mé schopnosti. Jaromírovi za to, že mě doprovázel po celou dobu mého studia, podněcoval ve mě kritické myšlení a kdykoliv byl ochoten mi poskytnout radu či kritiku. Adamovi, který s ochotou přečetl cokoli, co jsem napsala, a byl mým osobním konzultantem z řad spolužáků. A závěrem bych chtěla poděkovat všem pedagogům z Katedry sociálních věd v Pardubicích, kteří vytvářejí nejen podnětné, ale také příjemné studijní prostředí.

ANOTACE

Práce je zaměřena na aktivisty pražské anarchistické iniciativy Food Not Bombs (FNB). Cílem práce je zjistit, zda a nakolik se aktivisté identifikují s programem iniciativy FNB, jak jej interpretují a jaké jsou jejich motivace k participaci na činnostech této skupiny. Prostřednictvím etnografické metody zachycuje nejen odpovědi na výzkumnou otázku, ale také popisuje atmosféru, samotnou činnost FNB a analyzuje tento sociální prostor. Autorka v práci ukazuje, jak se v průběhu času měnily motivace aktivistů a jejich interpretace iniciativy FNB. Ukazuje pozice aktérů ve skupině, a tak odhaluje neformální strukturu v této organizaci. Věnuje se své vlastní pozici během výzkumu a také stručně seznamuje s historickým kontextem vzniku iniciativy.

KLÍČOVÁ SLOVA

Food Not Bombs, aktivismus, anarchismus, plýtvání potravinami, bezdomovectví, neformální struktura organizace

TITLE

Ethnography Food Not Bombs Activists in Prague: Protest or Charity?

ANNOTATION

The focus of this thesis is on the activists of Prague's Food Not Bombs anarchistic initiative (FNB). The aim of this thesis is to find out whether these activists identify with Write Full Name of the Programme when you mention such things for the first time programme, to what extent, how this programme is being interpreted, what motivates participation in this group and its goals. Besides answers to the research question gained through the ethnographical method, it also gives a picture of the atmosphere and the activities of FNB together with the analysis of that social space. The author shows how the motivations of the FNB activists have been changing during the course of their participation in the group. Through the analysis of the positions of the activists, the author reveals an informal structure in this unstructured organisation. The author also shows her own position during the research and introduces the historical background connected to the origin of this organisation.

KEY WORDS

Food Not Bombs, activism, anarchism, food waste, homelessness, informal structure of the organization

Obsah

Úvod.....	10
1. Je libo Čaj, Kávu, Pivo či Jídlo místo zbraní?	15
2. Vznik iniciativy FNB.....	17
3. Jak to chodí?	21
4. Čtyři týdny, čtyři různé kuchyně	26
4.1. První týden.....	26
4.2. Druhý týden	28
4.3. Třetí týden.....	31
4.4. Čtvrtý týden	34
5. Kdo jsou tedy Food Not Bombs?.....	38
5.1. S čím přicházeli?.....	38
5.2. Jak se stát jedním z nich?.....	40
5.3. S čím odcházeli?	42
5.4. Shrnutí.....	50
6. Možnosti jednání.....	53
Závěr	59
Bibliografie	61

ÚVOD

„Zvoním na zvonek. Pokládám tašku plnou zeleniny a protahuji si ztuhlá ramena. Ještě chvíli přešlapuji na chodníku před oprýskanými vchodovými dveřmi. Slyším přibližující se kroky, rychlí šelest šířící se ozvěnou v průchodu. Pak už vrzne klika a já jsem vpuštěna dál. Opět si přehodím přes záda to těžké břímě, dnešní vydatný úlovek, a vcházím...“ (Zápis z terénního deníku)

Tak pro mne téměř pravidelně necelé dva roky¹ začínal jeden den v týdnu. Stal se součástí nejen mého volného času, ale také mého studia. A z cesty, která pro mne byla zkouškou vlastních sociálních dovedností, se stalo místo pro mou výzkumnou otázku, která následně rozvířila i další problematiku. To je také důvod, proč se v základu triviální CO? KDO? a PROČ? stalo jádrem této bakalářské práce.

Nicméně v mém případě výzkumnou otázku předcházela terén. Nejprve jsem si vymezila sociální prostor - skupinu Food not Bombs v Praze (dále jen zkratkou FNB) a až po zorientování se v něm, jsem přišla na to, že už jen otázky: CO nebo KDO jsou FNB a proč dělají to, co dělají, jsou zajímavé. Jejich rozvedením vznikl oficiální cíl mé práce: Zda a nakolik se aktivisté identifikují s programem iniciativy FNB, jak jej interpretují a jaké jsou jejich motivace k participaci na činnostech této skupiny.

Čím delší čas jsem s FNB v Praze trávila, přicházela jsem na to, že identifikace této skupiny lidí s oficiálně prezentovaným programem FNB - to jak interpretují, co to je FNB a jaké jsou jejich motivace k této činnosti - bude více či méně souviset s několika oblastmi. Ty jsem se pokusila zformulovat takto: činnost FNB jako propagace anarchistické ideologie, forma protestu, potřeba někam patřit, charita, do jejíž těsné blízkosti musím přidat i pojem solidarita. Od těchto oblastí se odvíjí také dualita, kterou jsem vložila do názvu své práce: „Protest nebo charita?“

Kromě analyzování výše zmíněného bych ráda, aby má práce byla průvodcem životní realitou konkrétní skupiny FNB. Doufám, že se mi to podaří díky zvolenému způsobu psaní, kterým se pokouším balancovat mezi vědeckou analýzou a literárním

¹ Poprvé jsem vstoupila mezi FNB v Praze v listopadu roku 2012, kdy jsem chodila vařit v různých týdních s různými skupinkami. V září roku 2013 jsem začala pravidelně vařit pouze s jednou skupinkou v jednom konkrétním týdnu v měsíci.

ztvárněním. Snažím se hojně využít zápisků ze svého terénního deníku a zaznamenaných dialogů. Od takového postupu si slibuji hlubší rozvinutí potenciálu obsahu. Zároveň to považuji za dobrý nástroj, jak u čtenáře probudit zájem a vnímavost k prostředí, o kterém píše, a za vhodný způsob, jak mu jej načrtnout a přiblížit (Clifford, Marcus a kol., 1986, Stöckelová, Ghosh a kol., 2013).

Ráda bych nyní přesněji definovala mantinely, mezi kterými se budu pohybovat. Vstoupila jsem na pole pražské anarchistické iniciativy Food not Bombs. Iniciativa Food not Bombs se snaží přímou akcí upozornit, krom jiných cílů, na některé problémy ve společnosti. Stěžejní náplní společného času členů iniciativy je: bezplatně získat potraviny; z těchto potravin uvařit veganské jídlo; nabídnout jídlo na veřejných místech těm, kteří ho potřebují (Food Not Bombs, [b.r.]). Svoji práci omezují pouze na skupinu, která se věnuje hlavně tomuto společnému vaření.² Přesto za „terén“ neboli „výzkumné pole“ nepovažují jedno místo, jednu kuchyň. Můj prostor je tam, kde jsou „mí lidé“.

Jak už z výše uvedeného vyplývá, hlavním zdrojem odpovědí na mé otázky je terénní výzkum. Jeho obsahem bylo především zúčastněné pozorování s nestrukturovanými a polo-strukturovanými rozhovory. Výzkum měl být zakončen po dvou měsících pouhou seminární prací, ta ale vyprovokovala následné pokračování. Zprvu jsem výzkum prováděla bez vědomí členů iniciativy, ale v momentě, kdy jsem se rozhodla psát o FNB svou bakalářskou práci, se tento fakt stal zátěží. Bližší specifikaci terénního výzkumu a jeho obtížím se věnuji v kapitole č.6.

Dalšími zdroji, které jsem pro svou práci použila, jsou články a rozhovory z časopisů anarchistické scény v České republice, anarchistické publikace, které využívám pro ilustraci prezentované tváře at' už anarchistické scény či FNB, a pak také odborné články a publikace - od antropologických a sociologických po filozofické. Tyto práce jsou pro mne především zdrojem různých pohledů a uchopení témat, kterým se

² Ale setkala jsem se také s názorem, který do iniciativy FNB zahrnoval také skupiny a osoby, které se získávání potravin, vaření a rozdávání aktivně neúčastnily.

věnuji. Některé materiály, které se zprvu zdály pro mou práci užitečné, jsem v průběhu shledala jako nerelevantní či nevhodné.³ Proto jsem je ve výsledku nepoužila.

V současnosti nenajdeme mnoho publikovaných výzkumů, článků a knih, které se věnují činnosti Food not Bombs. Jako zdroje, které celosvětově šíří myšlenky Food Not Bombs, bych chtěla uvést práci od C. T. Lawrence Butlera a Keith McHenryho: Food Not Bombs - z roku 1992, kterou o dvacet let později následovala publikace s názvem Hungry For Peace (McHenry, 2012).⁴ Tyto publikace mají podobu brožur, které obsahují jak historii iniciativy, ozřejmění ideového stanoviska a jeho přenesení do reálné činnosti, tak praktické rady a příklady z praxe. Odborné práce, které se věnují činnosti Food Not Bombs, toto téma uchopují různými způsoby. Například Parson (2010) ukazuje FNB jako určitý fenomén na určitém místě v určité době; na rozdíl od Gilese (2013), který z pozice stoupence FNB přináší rozsáhlý obraz globální městské politiky plýtvání. Jsou také práce, v jejichž názvu či abstraktu slova Food Not Bombs nenajdeme, ale problematika, které se věnují, či prostředí výzkumu s FNB souvisí. Dobrým příkladem je článek od Dylana Clarka (2004), který píše o punkové kuchyni a jejím významu v subkulturní identitě. V českém prostředí je FNB zmiňováno

³ APPADURAJ, Arjun. 2003. *Modernity at Large*. Minnesota: University of Minnesota Press.

BAUMAN, Zygmunt. 1999. *Globalizace*. Praha: Mladá fronta.

—. 2006. *Komunita - hľadanie bezpečia vo svete bez istôt*. Bratislava: Spolok slovenských spisovateľov.

ČÍSAŘ, Ondřej. 2008. *Politický aktivismus v České republice*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

HEBDIGE, Dick. 2012. *Subkultura a styl*. Praha: Dauphin.

FOUCAULT, Michel. 2009. *Zrození biopolitiky*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

GOFFMAN, Erving. 2003. Skupinová příslušnost. *Stigma*. Praha: Sociologické nakladatelství.

—. 1999. *Všichni hrájeme divadlo*. Praha: Studio Ypsilon.

LOEWENSTEIN, Bedřich. 1995. *Projekt moderny: o duchu občanské společnosti a civilizace*. Praha: Oikoymenh.

—. 1997. *My a ti druzí*. Brno: Doplněk.

SMOLÍK, Josef. 2010. *Subkultury mládeže: uvedení do problematiky*. Praha: Grada.

⁴ K těmto publikacím připojuji ještě odkaz na webové stránky: „Table of Contents.“ *Food Not Bombs* [online]. [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: http://foodnotbombs.net/table_of_contents.html.

v absolventských pracích studentů⁵ v souvislosti s tématy jako subkultura,⁶ anarchie⁷ nebo squatting,⁸ popřípadě pak s problematikou bezdomovectví⁹ a v posledních letech také s pojmem freeganismus.¹⁰ Zmínku můžeme nalézt také v publikaci *Revolta stylem: Hudební subkultury mládeže v České republice* od Marty Kolářové (2011, s. 106-108). Konkrétní monografii věnující se FNB v Čechách prozatím nenajdeme.

Moje již zmíněná seminární práce (předcházející tuto práci bakalářskou) byla také záminkou pro to, abych se odhodlala dostat blíže k lidem, kteří mne svou činností již dříve zaujali a byli pro mě exotikou - i když vzdálenou ne tisíc, ale jen pár desítek kilometrů. Moji pozornost upoutala forma a způsob vyjádření životního přesvědčení, kritiky a názorů na sociální problematiku, a to především lokální, které jsem u členů iniciativy FNB pozorovala. Přitahovala mne myšlenka komunitní blízkosti, skupinového sdílení hodnot a tvůrčího ducha. Na počátku to tedy byla především osobní zvědavost, která se přelila do absolvování terénního výzkumu a sepsání této závěrečné práce.

Každá kapitola práce by měla nést zlomek odpovědi na otázku, KDO to jsou FNB a PROČ tuto činnost dělají. V práci se pokouším o vykreslení celkového obrazu pražské iniciativy FNB. Do jaké míry je tento obraz komplexní, ponechávám jako otevřenou otázku. V první kapitole seznamuji čtenáře s tím, jak jsem se o iniciativě FNB dozvěděla a jak jsem se do ní dostala. Ve druhé kapitole stručně seznamuji s

⁵ Myslím, že by bylo zajímavé hlouběji se zaměřit na to, proč právě studenty (vysokých škol) v rozmezí osmnácti až třiceti let takové prostředí zajímá a přitahuje.

⁶ HORSKÁ, Erika. 2014. *Sonda do subkultury brněnských freeganů*. Brno, 65 s. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Fakulta filozofická. Vedoucí práce doc. PhDr. Alena Křížová, Ph.D.

⁷ HUŠEK, Petr. 2010. *Rezistentní strategie postanarchismu: Východiska a koncepty*. Brno, 88 s. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Mgr. Martin Bastl, Ph.D.

⁸ ČECHOVÁ, Lucie. 2010. *Alternativní životní styly: bezdomovectví versus squatterství*. Praha, 124s. Diplomová práce. Karlova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce PhDr. Jana Duffková, CSc.

⁹ KLIMENTOVÁ, Judita. 2012. *Alternativní cesty řešení bezdomovecké problematiky na území hlavního města Prahy*. Praha, 53s. Bakalářská práce. Karlova univerzita. Evangelická teologická fakulta. Vedoucí práce Ing. Mgr. Radomír Kuchař.

¹⁰ BARÁKOVÁ, Daniel. 2013. *Freeganismus – více než životní styl*. Brno, 131s. Diplomová práce. Masarykova universita. Fakulta pedagogická. Vedoucí práce Mgr. Dušan Klapko, Ph.D.

historickým kontextem vzniku iniciativy FNB a vývojem české pobočky iniciativy. V kapitole třetí ukazují proces skrývající se za slovy vaření a rozdávání, tedy stěžejní náplň práce skupin. V kapitole čtvrté popisují zákulisí čtyř skupin FNB. Každá z nich je jedinečná a přece jsou si v mnohém společné. (U první skupiny popisují atmosféru a možné změny ve struktuře a početnosti skupiny. U druhé skupině popisují sešraný tým, který nelehko přijímá nové tváře do svých řad. U třetí skupiny popisují naopak zapojování nově příchozích a přibližují také, jakými způsoby získává pražská FNB suroviny. U čtvrté skupiny pak nastiňují, jakým dalším činností se aktivisté z FNB věnují.) V páté kapitole rozebírám předchozí texty a zaměřuji se na zodpovězení otázek, jak aktivisté interpretují to, s čím se identifikují a jaké motivace je k příslušnosti s touto skupinou vedou. Pierre Bourdieu, v souvislosti s prací svého studenta Charlese Souliého říká, že naše volba disciplíny a témat, naše teoretické a metodologické zaměření, mají svůj základ v sociálně vytvořených dispozicích (Bourdieu, 2003, s. 6). To, jakým směrem jsem se ve své práci ubírala a proč jsem si vybrala právě Food Not Bombs, řeším v závěrečné šesté kapitole.

1. JE LIBO ČAJ, KÁVU, PIVO ČI JÍDLO MÍSTO ZBRANÍ?

Sedím si pohodlně zabořená do zašlého ušáku a s tichostí „hltače“ dobrodružných příběhů naslouchám vyprávění. O lidech, kteří jsou pro mne v tu chvíli duší a krví města, které si nenechají vzít své tělo.¹¹ Naslouchám osobní výpovědi, jak to chodí, když člověk stojí „před zákonem.“ Je to, jako když jsem se pomocí Zolových příběhů ocitala na špinavých předměstích Francie z 19. století. Jenomže tohle je příběh ze současnosti 21. století, který se odehrává jen asi 40 km od mého bydliště a dívka, která jej prožila, není literárním preludem, ale skutečnou bytostí, která tu se mnou teď popíjí čaj a ptá se číšníka, zda mají točené Svijany. A než jí objednané pivo přinesou, vytáhne tabák a začne si motat cigaretu. Tu si pak v poklidu odkráčí vykouřit na malý dvorek před kavárnu.

Pokaždé se těším, až se my dvě zase setkáme. Naše rozhovory jsou nenucené a rozverně. Naplňují mne touhou být něčeho součástí, kopat za společnou věc, která v sobě bude mít kapku dobrodružství, špetku intelektu a drobet kreativity.

Ještě mnohokrát budeme spolu takhle sedět. Ještě mnohokrát mi bude nenuceně vyprávět o klubových akcích, demonstracích nebo se mimoděk zmíní o projektech, kterých se účastní. A já pokaždé v té chvíli zbystřím pozornost. Ne, že by mne nikdy na žádnou akci nepozvala, ale v té době se můj život točil kolem jiných aktivit, které vyplňovaly můj volný čas.

V roce 2012 jsem nastoupila do druhého ročníku oboru sociální antropologie a v mém školním rozvrhu se objevil nový předmět. Jeho náplň vybízela k vypracování výzkumného projektu, který jsme se měli pokusit v dalším průběhu semestru realizovat. Šlo především o to, abychom si po roce a půl stráveném v lavicích univerzity na vlastní kůži vyzkoušeli, jaké to je opravdu být „antropologem v terénu“ a jaké záludnosti - ať už praktické, psychické či teoretické, terénní práce přináší.

Bylo na mne, zda dostojím názvu onoho předmětu a půjdu cestou sociálně - komunitní pracovnice, nebo si obhájím terén jiného ražení. Věděla jsem, že se chci

¹¹ Někteří z aktivistů považují činnost FNB i další činnosti, kterým věnují svůj čas za součást jejich aktivního zájmu o své okolí, ať už jde o urbánní či sociální prostor Prahy. Veřejně prezentují své názory na aktivity v městském prostoru a upozorňují na problémy, které podle nich město a jeho obyvatelé mají a které by mělo řešit.

dostat k něčemu, co pro mne osobně bude zajímavé, s čím jsem do té doby neměla žádné zkušenosti. A tak jsem po mnoha hodinách váhání zvedla telefon a svěřila jsem svou prosbu dívce, který mi nad kávou, čajem či pivem čas od času zprostředkoval pohled do světa soudobých „vyvrhelů“ pražských ulic.

„Hele není to nic extra, ale nechceš třeba začít vařit s Food Not Bombs?“ „S kým, že?“ tázala jsem se raději znovu a rychle zasedla k počítači, abych otevřela internetový prohlížeč. Vytukala jsem ta tři slova, kurzorem klikla na první odkaz webové stránky s názvem „Food Not Bombs“ a očima přelétla prvních pár vět: *Food not Bombs (FNB) je anarchistická iniciativa, jejíž dobrovolníci už od roku ... Desítky aktivních skupin v Kanadě a Evropě se věnují podáváníí bezplatné vegetariánské stravy. Je to pozitivní forma protestu...*(Food Not Bombs. cz [b.r.] *„Já nevím, jestli si měla nějakou určitou představu...,“* komentovala to Andrea. *„Začali vařit teď od podzimu a mají tam přijít nějaké nové holky.“ „Týjo, díky, projdu si to a uvidím...“*

2. VZNIK INICIATIVY FNB

Proč zmiňovat historii Food Not Bombs? Jako součást odpovědi na to, CO nebo KDO to jsou FNB. Za jakých okolností tato iniciativa vznikla? Co je „hnacím motorem“ proto, aby dodnes nezanikla? Co se v průběhu let kolem FNB odehrálo? Odpovědi na tyto otázky jsou značně rozsáhlé a tak se jich v rámci této kapitoly dotknou jen do té míry, abych nastínila začátky a vývoj iniciativy.¹²

„Food not Bombs získává a sdílí zdarma veganské nebo vegetariánské jídlo na veřejnosti bez omezení ve více než 1000 městech po celém světě jako protest vůči válce, bídě a ničení životního prostředí. Každá skupina je nezávislá a rozhoduje se sama prostřednictvím skupinového konsensu, podle svých lokálních témat. Food not Bombs je zavázáno k podniknutí přímých nenásilných kroků ke změně společnosti tak, aby už nikdo nebyl nucen stát ve frontě na polévku. Zároveň vyjadřuje závazek k faktu, že jídlo je právo a ne privilegium. Jak můžeme utratit další dolar na válku s více než jedním milionem hladových lidí každý den?“ (Food Not Bombs. net, [b.r.]

Nejčastěji je vznik Food Not Bombs spojován s rokem 1980, městem Seabrook v New Hampshire ve státě Massachusetts a protesty týkající se zastavení jaderné elektrárny. Případně pak s rokem 1988 a městem San Francisco, kde Keith McHenry založil druhou skupinu Food Not Bombs a kde je působení aktivistů spojováno s častým zadržováním policie za nepovolené rozdávání jídla a dalšími souvisejícími přestupky (Food Not Bombs. net, [b.r.], McHenry, 2012, s. 97-106, Heynen, 2010, s.1229, Food Not Bombs. cz, [b.r.], FoodNotBombs. swed, © 2001, Jídlo místo zbraní, [b.r.]).¹³ McHenry, jeden ze skupinky osmi anti-nukleárních aktivistů,¹⁴ vznik Food Not Bombs doplňuje o několik dalších příhod které jej zapříčinily. Jednou z nich bylo zatčení aktivisty Briana Feigenbauma během protestů u jaderné elektrárny v Seanbrooku. Kolem řešení právních problémů Brianova případu se semklo asi třicet lidí (převážně

¹² Za neméně hodnotné považuji i to, jak jsou tyto historická fakta prezentována.

¹³ Vzniklo v době vlády Ronalda Regana, prezidenta, který proslul mohutným rozšiřováním vojenského arzenálu, snižováním daní v duchu Alexandra Hamiltona, který zastával názor, že více peněz v rukou bohatých přinese prosperitu celé společnosti, protože bohatí budou více investovat. Místo toho, ale státní zadlužení rostlo a celkové zhoršení hospodářské situace mělo za následek, že v roce 1978 jedno procento lidí, žijících pod hranicí bída vzrostlo z 11,7, procent a neustále se zvyšovalo (Tindall, Shi, 1996).

¹⁴ Kromě Keith McHenryho jsou jako zakladatelé uváděni Jo Swanson, Mira Brown, Susan Eaton, Brian Feigenbaum, C. T. LawrenceButler, Jessie Constable, AmyRothstien (Food Not Bombs, [b.r.]

studentů), kteří později tvořili kolektiv FNB. Aby získali peníze k zaplacení právního řízení, pořádali pouliční sbírku - prodávali pečivo na ulici. Samotný název iniciativy vznikl během sprejování protiválečných a protinukleárních sloganů na omítky veřejných budov. Aktivisté často používali slogan „Peníze na jídlo ne na bomby“ (Money for food not for bombs), který reagoval na vysoké ceny potravin a existenci chudinských čtvrtí ve městě. Postupně z tohoto hesla vznikla zkratka „Jídlo místo zbraní“ (Food Not Bombs).¹⁵ Svou první polévku rozdala skupina (tentokrát už pod názvem Food Not Bombs) na ulici 26. března roku 1981. Svoji činností chtěla podpořit protesty proti politice ekonomiky Bostonské banky, jejíž aktivity byly údajně provázány s výstavbou jaderné elektrárny v Seabrooku. Po této úspěšné akci začalo Food Not Bombs rozdávat jídlo pravidelně. Z potravin, které jim darovali místní obchodníci, vařili teplý pokrm a následně jej nabízeli na veřejných místech společně s informační literaturou a často i s divadelní či hudební doprovodnou akcí (McHenry, 2012, s. 31, 97, Food Not Bombs. net, [b.r.]).

Prohlášením ze San Francisca roku 1995 se iniciativa oficiálně přihlásila k anarchistické ideologii (Crass, 2012).

„Návrh byl distribuován a v průběhu roku se setkal s mnoha diskusemi a to jak neformálními, tak formálními. Poté se na něm skupina shodla. Krátce potom co se stal anarchismus formálním prvkem FNB je sdělení naší vize sestaveno tak, aby jasně vyjadřovalo politiku skupiny a naši každodenní činnost uvedla do souvislosti s radikální politikou.“

„Food not Bombs protestuje proti systému, který lidem nedokáže poskytnout základní životní potřeby. Anarchismus je víra ve svět bez válek a ekonomické chudoby. Anarchismus je filozofie a zároveň hnutí pracující na budování spolupráce, rovnosti mezi lidmi a sociální struktury, která podporuje vzájemnou pomoc, radikální demokratickou kontrolu politických a ekonomických rozhodnutí, ekonomickou udržitelnost. Takže jak tohle přímo aplikovat na FNB?“ (Crass, 1995, s. 5)

Krom toho prezentuje také tři základní principy iniciativy: skupinové rozhodování pomocí konsenzu, nenásilí a veganství. Tyto tři teze jsou jednotlivými

¹⁵ Vizuálním symbolem zdvižená pěst svírající mrkev, si nese iniciativa FNB už od svého vzniku a je používán pro její označení na celém světě (McHenry, 2012., s. 181). Symbol pěsti ztvárňuje sílu vzdoru a odporu. Podle kontextu pak symbolizuje např. revoluci, radikálnost. Může vyjadřovat také soudržnost, solidaritu, kdy prsty představují „slabé“ jedince spojené do „silné“ pěsti. Zajímavé je, že tento symbol je používán různorodými ideologiemi, bez ohledu na to, zda se prohlašují za levicové či pravicové nebo se od těchto politických sektorů distancují (Suchánková, 2011, s. 12).

skupinami FNB dál rozvíjeny a interpretovány (Food Not Bombs. cz [b.r.], Jídlo místo zbraní, [b.r.]).

Popis vzniku FNB jsem postavila především na textech od jednoho ze zakladatelů FNB, stále aktivního Keith McHenryho. Je také autorem již výše zmíněné brožury *Hungry for peace: How you can help end poverty and war with food not bombs* ze které vychází i internetové stránky, stružující a informující o FNB z celého světa. Snad je to absencí jiných zdrojů, že právě on je jedním z nejcitovanějších autorů co se týče historie Food Not Bombs a to nejen v propagačních letáčích konkrétních skupin FNB, ale také v odborných článcích (Heynen, 2010, s. 1227-1231).

Jak Nick Heynen ve svém příspěvku zmiňuje, FNB je jedno z nejrychleji rostoucích sociálních hnutí přímé akce na celém světě (2010, s. 1227), což potvrzuje i množství vznikajících a zanikajících skupin nejen ve světě (Food Not Bombs. net, [b.r.]), ale také v České republice (Food Not Bombs. cz [b.r.]).

O historii FNB se od aktivistů v Praze dozvídám velmi útržkovitě. „*No, myslím, že FNB funguje od roku 1993 a jeho nejstarší, současně stále vařící člen, vaří od roku 1999.*“ Mnohem konkrétnější informace získávám z Anarchistické revue Existence:

„První období je charakteristické úzkým propojením s hardcorovou subkulturou, která byla v 90. letech hodně silná. Sami sebe nechápali jako anarchistickou iniciativu nebo organizaci... Důležitým motivem pro fungování byl komunitní ráz činnosti...“ (Existence, 2012, s. 14)

„V roce 1999 obnovil činnost nový kolektiv. Svoji činnost považoval za anarchistickou aktivitu. Část lidí je organizováno ve Feministické skupině 8. března, část ze squatu Milada. ...celé rozdávání pojímá jako setkávání lidí z anarcho autonomní scény a propojení jejich reality s realitou lidí bez domova.“ (Existence, 2012, s. 14)

„Kromě toho, že FNB nesouhlasí s přemírou zbrojení, jadernými pokusy, globalizací ekonomiky... snaží se monitorovat a zkoumat příčiny bezdomovectví v naší republice.“ (Existence, 1999, s. 24)

„Všechny, kteří přijdou na Střelecký ostrov za jídlem, se aktivisté FNB snaží informovat o konání různých alternativních akcí a jejich významu. Zároveň jim vysvětlují příčiny existence FNB.“ (Existence, 1999, s. 24)

„*Ona je totiž FNB v Praze rozdělená na dvě větší skupiny a každá z nich rozdává na jiném místě a taky jinde vaří. Ta naše se je rozdělená do čtyř menších skupinek*

z nichž každá vaří v jednom týdnu měsíce. Měla být hlavně pro bezdomovce. Proto rozdáváme tady, mají sem dobrý přístup. Vizí bylo, že s nimi budeme mít kontakt, a tak budeme vědět o tom, s čím mají problémy a tak. No a ta druhá skupina rozdává prostě na místě, kde chodí hodně lidí a je to trochu provokativní. Oni mají FNB banner a letáky, které rozdávají a tak upozorňují lidi na plýtvání a tak...“

„...od roku 2000 vaří skupina (v této skupině jsem nakonec zakotvil i já) která z části žije ve squatu Milada. Několikrát se podařilo spolupracovat s lidmi bez domova na samotné přípravě jídla, nikdy to však nemělo dlouhodobějšího trvání.“

„Skupina se hodně rozvinula, člen FNB byl každý, kdo chodil vařit... K vaření se přidávají i lidé, kteří nežijí na Miladě.“

„V současné době vaříme po bytech...Je zajímavé, že v poslední době se stal moderní dumpster-diving a novináři nás často oslovují jako hlavní představitele dumpsterdiverů. Modeluj nás do role mladých studentů, kteří recyklují jídlo a dávají ho chudým. Na to já říkám: „Nejsme mladí, jen někteří z nás studují, a nejsme hodní spasitelé. Ale rozhodně jsme antikapitalistický kolektiv.“ (Existence, 2012, s. 14)

3. JAK TO CHODÍ?

Než za sebou zamknu domovní dveře, ještě naposledy pohlédnu do zrcadla. Kriticky shlédnu svůj zevnějšek. Na sobě mám kožené boty, černou softshellovou bundu a spletené vlasy mám stažené do culíku. Starost mi dělají především ty boty z kůže. Jedním z principů FNB je *veganství*.¹⁶ To, že se distancují od jakýchkoli živočišných výrobků interpretují jako svou solidaritu a nenásilí vůči zvířatům (Food Not Bombs. cz [b.r.]). Mám obavu, zda do terénu vejdu, jak se patří, zda zapadnu, ale bosa tam rozhodně jít nechci.

Čekám na tramvajové zastávce. Nervózně se kolem sebe rozhlížím. Vzápětí se ale ozve: „Čau, ty jsi Tereza, že...“ a můj kurz kulinářského umění právě začíná...

Dohromady jsme se sešly tři. Tři holky, tři potencionální posily do FNB. V čele s Průvodkyní podnikáme cestu do nedaleké tržnice.

„Ty jsi už někde byla?“ Ptá se Průvodkyně dívky, která se k nám připojila, v ruce drží igelitovou tašku. „Ne, to jsem koupila a ještě vzala brambory z domova,“ odpovídá jí.

Zastavujeme a mě se naskytne pohled na několik řad stolů, stánků se zeleninou a ovocem. Hromady beden s jablky, kořenovou zeleninou, houbami, na pultech svítí oranžové dýně a svazky česneku. Trhovci podupávají za pulty, rozprávějí se sousedy, urovnávají své zboží. Ještě před chvílí jsme šly po rušné ulici plné aut, procházely tržnicí plnou oblečení a nejrůznějších tretek. Teď tu stojíme na pokraji farmářské zóny, kde místo výfukových plynů vládne nasládlý zemitý pach. Ta náhlá scénérie mne zarazí. „Nějaká strategie?“ „Prostě se dem jen ptát...“, odpoví mi Průvodkyně a razí si cestu k prvnímu stánku. My ostatní ji po malém zaváhání následujeme.

„Prosím Vás, my jsme z Food Not Bombs a vaříme pro bezdomovce. Nemáte nějakou zeleninu, kterou byste nám mohl dát? Někakou starší, horší...“ Natahujeme uši, abychom slyšely, jak si správně o suroviny v tržnici požádat. „Co jste to říkala?“ Zahaleká prodavač a nechá si ten rychlou prosbu zopakovat. Pak pochopí a nabídne nám za symbolickou cenu mrkev druhé jakosti. S hrdým důrazem upozorňuje na to, že jde o

¹⁶ Veganství je životní styl spočívající v odmítání jakéhokoli využívání zvířat k lidskému užítku.

českou mrkev, o čerstvou mrkev, která je prostě jen zlámaná. „*Já neprodávám nic, co by nebylo čerstvé,*“ nezapomíná dodat. S díkem platíme. Tentokrát se rozdělujeme a tak i já vyrazím sama k dalšímu stánku zkusit štěstí. „*Vždyť víte, že máte chodit vždycky ve čtvrtek, to vám to schovám, dneska nic nemám,*“ vyčítavě opáčí postarší žena za pultem. Na dalším stánku dostávám zadarmo několik svazků zvadlých ředkviček a okurky.

Nakonec máme plnou krosnu zeleniny a bednu mrkve. Sdílíme společné nadšení. Průvodkyně samou radostí z úspěchu až poskakuje. Vysvitlo slunce a my si hrdě kráčíme po chodnicích pražských ulic a jdeme vstříc dalšímu stupni v umění kulinářském.

Zadrnčením zvonku nás vítá dům, v jehož útrobách nachází své útočiště kuchyně Food Not Bombs. Hromada bot rozházených po prostorné chodbě prozrazuje vyšší počet obyvatel bytu. Hlučně vcházíme do kuchyně, kde už jsou tři kluci - tři *kuchaři*.¹⁷ V předešlé zaznělo jen zběžné „*ahoj*“, žádné velké rozprávění o tom, kdo jsme nebo proč jsme přišli *vařit*¹⁸ s FNB.

Pak už zurčí proud vody a hned jak je zelenina opláchnutá, rozebíráme si škrabky, nože, prkýnka, zasedáme ke stolům a rozezníváme symfonii tupých zvuků. Mísy se plní kousky, kostičkami a kolečky zeleniny. Klouby na rukou mám obroušené od struhadla a puchýř od škrabky mě také neminul. Nohy mě studí, protože podlaha je neustále mokrá od přenášení omyté zeleniny. Už je nakrájená cibule a místností rozpustile zní jakot rozpáleného oleje. Pak už jen tiše bublá zeleninová směs.

*Starokuchaři*¹⁹ zaujímají místa u otevřeného okna, balí si cigarety a nabízejí pivo. My *nováčci* je následujeme. Rozebírá se téma sojové maso a kdo ho jak vaří a připravuje. Sojové maso ve smetanové omáčce střídají veganské recepty, kde smetanu nahrazuje kokosové mléko. Zjišťuji, že není vegan jako vegan a není kuchař jako kuchař.

¹⁷ Kuchaři nazývám všechny aktivisty zapojené do činností FNB.

¹⁸ Tímto slovem se rozumí celý cyklus činnosti od shánění surovin, vaření z nich k výslednému rozdávání jídla na ulici.

¹⁹ Za starokuchaře označuji zkušené dlouholeté aktivisté z řad FNB.

Občas někdo vstane a velkou vařečkou promíchá obsah hrnce. „*Dneska to vypadá jako jídlo pro bezdomovce,*“ komentuje s pobaveným úšklebkem kluk, který právě vstal a šel zkontrolovat obsah pod poklicí. „*Příště bychom se mohli dohodnout, co se bude vařit a vařit něco určitého,*“ navrhuje jedna z nováček,²⁰ která donesla nějakou tu zeleninu i z domova. „*No, víš co, vždycky je to závislé na tom, co kdo přinese, ale jako klidně...*“ odpovídá jí kluk, který tu evidentně není poprvé.

Polévka je dovařená. Každý z nás si nandáme misku. „*Musíme ochutnat, abychom věděli, co dnes rozdáváme.*“ Zbytek polévky už je připraven ve várnici, v té poputuje dál. Ještě salát do velkého kýblu od kyselého zeli, naběračky, nějaké erární plastové kelímky, pečivo a jde se.

Nastává satisfakce naší dnešní snahy. Vyrážíme na nedaleké „výdejní stanoviště“ poblíž metra. Vpředu jdou dva a nesou várnici, za nimi banda ostatních. Vykračujeme si. „*Musíme vypadat jako Sedm statečných z filmu Johna Sturgesa,*“ napadá mne a můj dojem je umocněn ve chvíli, kdy projdeme průchodem a naskytne se nám pohled na řadu asi padesáti postav vyrovnaných v řadě za sebou. Lidé postávají tiše, jen opodál hraje chlapík na kytaru. Je mi jasné, že je to náš cíl.

„*Máme s sebou nějaký banner?*“ ptá se holka, která dnes přišla vařit také poprvé. „*Dřív jsme ho měli, ale po poslední návštěvě fízlů jsme usoudili, že je to zbytečná provokace. Ti, co si sem pro to jídlo chodí, už nás stejně znají. Vědí, že jsme FNB,*“ odpovídá jí jeden ze starokuchařů. „*Hele, a myslíš, že všichni, kteří si sem pro to jídlo chodí, vědí, že je to od Food Not Bombs?*“ „*Předloni jsme měli před várnici položený i letáky. Jako nechodí si pro jídlo pořád ti samí, je tu dost nových tváří. Já si myslím, že všichni nevědí, že je to od Food Not Bombs. Myslim, že jim je to jedno od koho dostanou jídlo. Nechci za nikoho mluvit, ale mě je to osobně taky jedno jestli vědí, kdo já jsem a proč to tady dělám. Já jsem rád, když se najedí. Já nemám potřebu okamžitě je vyzývat k revoluční akci.*“

Otevřeme várnici a já společně s jedním z kuchařů se ujmeme nabírání polévky a salátu. Ostatní se stáhnou a stojí opodál, pozorují ten tichý a vyrovnaný zástup. Nejsm jediná, koho ta scenérie zaujala. „*Možná jsme se měli najíst až s nimi,*“ prohodí

²⁰ Za nováčky označuji všechny nově příchozí do kuchyně FNB.

někdo...Opatrně nalévám horkou polévku do přinesených nádob (co vše může sloužit místo talíře). Střetávám se s různými tvářemi a pohledy, podávám jídlo do všemožných rukou. Pokaždé se s dotyčným pozdravím a vyslechnu si jeho dík či sdělení, kolik jídla chce nandat. Občas se mi nepodaří trefit se s polévkou do kelímků od limonád, plastových misek či zavařovacích sklenic, a tak už mám poněkud opažené ruce. Fronta hladových se nezmenšuje. „*Chceš vystřídat?*“ zeptá se mne zelenovláška, která se mnou dnes dopoledne také absolvovala první cestu do tržnice. Přitakám a předám jí naběračku. Třetí z nás, která je tu dnes poprvé, stojí hned vedle a rozdává zájemcům salát. Otírám si ruce a jdu se přidružit ke skupince ostatních kuchařů, kteří postávají o kus dál a sledují rozdávání. Když k nim přijdu, pobaveně si mne prohlížejí. „*Dobry?*“ ptá se jeden z nich. Přikývnu. Později zjistuji, že „nováčci“ se na svém prvním vaření přímému rozdávání jídla málokdy vyhnou. Jednak je to jejich vlastní aktivní iniciací; pak také tím, že aktivisté, kteří už vaří dlouho, se od aktivního rozdávání jídla distancují a raději jen přihlíží.

Lidé s plnými miskami odkládají svá zavazadla a posedávají si na lavičky a podél stěn. Nerušeně a v tichosti jedí svoji porci, případně si ji ve skleněných zavařovacích láhvích odnášejí s sebou.

V konečné fázi nás čeká úklid. Várnice se drhne ve vaně, nádobí se koupe v dřezu, smeták se loudavě smývá po špinavé podlaze. Žádný velký ruch ani hovor, rozmáhá se únava. Sesedáme se u jednoho stolu, dopijíme pivo. Povídá se o akcích, na kterých se ten a ten a ta potkali a jaké to bylo. „...*ten s tou kšiltovkou tam potom chtěl řešit, on to prostě chce řešit vždycky, ideologii FNB. Že bychom se měli bavit o tom, proč to děláme, že to je anarchistický. Naštěstí se toho nikdo nechytl a začalo se řešit něco jiného...*“ „*Nepřijde ti důležité se o tom bavit?*“ Ptám se se zájmem a i ostatní zpozorní. „*Myslím, že anarchismus je o něčem jiném než o tom, že máš áčko na čele. Není to o nějakém škatulkování a teoriích.*“ „*Víš, mě se na FNB nelíbí akorát ta charitativní stránka. To, že bezdomovci prostě nevaří s námi. Že jsme to my, kdo shání, vaří, rozdává. Já vím, že na to teď nemáme prostory...*“ Mlčíme, jen jeden ze starokuchařů si zapálí cigaretu a rozhlédne se po místnosti. „*No, to by bylo dobrý, kdyby vařili s námi. Jenomže víš co, oni jsou často opilí. Nechceš, aby nějaký opilec někoho pobodal. Asi nejlepší by bylo, kdyby si to prostě řídili sami, kdyby si sami ohlíželi*

takové případy. Ale to by bylo fakt na dlouho, aby něco takového mohlo fungovat, navíc jak říkáš, tady to opravdu nejde.“ „No, mě napadlo,“ nevzdává to Průvodkyně, „že by nám mohli pomoci shánět pro vaření suroviny, aby byli aspoň nějak aktivně zapojení.“ „Hele, ale oni to na těch dumpstrech²¹ taky nemají zrovna lehké. Jak se bezdomovec začne potloukat kolem supermarketů, většinou hned volají ochranku. Bojí se, že jde něco ukrást. Navíc, k těm velkým obchodům se oni moc nedostanou, protože je to daleko od centra.“ Zakončuje jeden z kuchařů a odkládá prázdnou láhev od piva na stůl. Průvodkyně bezradně přikývne, „No, to máš asi pravdu, ale stejně si myslím, že by se to dalo nějak vymyslet.“

SMS: „Ahoj Andreo, myslíš, že mohu jít příští týden zase vařit s FNB? Že to bude v pohodě?“ SMS: „Myslím, že ok, vaří sice jiná skupina, ale když přineseš nějaký jídlo ☺...“

²¹ Dumpster-diving neboli dumpster je způsob získávání surovin a potravin hledáním v kontejnerech na odpady, nejčastěji za obchodními supermarkety.

4. ČTYŘI TÝDNY, ČTYŘI RŮZNÉ KUCHYNĚ

Pravidelné vaření probíhá ve stále stejné kuchyni, kde se ale během měsíce vystřídají čtyři kuchařské skupiny. Během doby, kterou jsem s FNB strávila, se obsazení skupin proměňovalo,²² stále ale platilo, že byly čtyři skupiny. Pouliční štamgasti, kteří týden co týden v určený den v týdnu v určitou hodinu a na určeném místě pravidelně čekají na jídlo od Food Not Bombs (FNB) vědí, že se postupně setkávají s různými kuchařskými partami.

4.1. První týden

Tak jaké bude vaření tentokrát? Honí se mi hlavou, když scházím z vlakového nástupiště a mám namířeno směr tržnice...

I přes prvotní nesmělost se mi podařilo odnést si plný batoh zeleniny a jednu velkou dýni. Jsem pyšná na svůj první samostatný úlovek. Na první pohled byla většina zeleniny k nerozeznání od té, kterou je možné si v tržnici koupit. Někteří trhovci už měli pro takové, jako jsem já, přichystanou neprodejnou zeleninu a ovoce v bedně. Někteří nic neměli, protože zbytky vozí dobytku, jiní obešli svůj stánek a vybrali z plných přepravek pár kousků. Někdy se zeptali, co z toho budeme vařit a podle toho mi nabrali např. spíš kořenovou zeleninu.²³

Malá kuchyň FNB je přeplněna lidmi. Zdravím je a bez dalších okolků vyndávám zeleninu na stůl. Hrniec už je na plotně. Jásají nad mým úlovkem, v hrnci toho do té chvíle moc nebylo. Pouštíme se do loupání, krájení, strouhání. Je nás tu tolik, že nestačí náčiní a tak to vypadá, že se vaří na směny. Místnost je rozdělena na dva tábory, jedni vaří, druzí posedávají u kuřiva a „lahváčů“. Pára z hrnce mlží okna. Je cítit nasládlá vůně dýně. Ukolébává nás to do ospalé pohody.

Přesouvám se, prolétám se mezi lidmi a mířím mezi kuřáky k oknu. Mé místo na židli hned obsadil někdo jiný. Vytvářím si nové místo k sezení na opěradle starého kanape. Poslouchám chlapíka, tak kolem třiceti let, střední postavy, oblečeného v černém tričku a jeansové bundičce pošíité nášivkami s punkovými slogany. Strniště na

²² Na otázku proč se toto děje odpovídám v 5. kapitole.

²³ Jaké důvody vedou trhovce k takové „dobročinnosti“?

bradě, rozčuchané hnízdo na hlavě a pod ním pár modrých očí propichuje okolí. Ten znervózňující pohled zklidňuje ležerní tón hlasu, který činí nadávky a časté „ty vole“ naprosto běžnými a přirozenými, jako by je snad ani nevyslovil. Právě vykládá o benefici, kterou v minulých dnech pořádal. Hlavním programem benefice byla série výstupů punkových kapel. Občerstvit se návštěvníci mohli bagetami od FNB, které si na koncertě mohli zakoupit. Vybrané peníze pak šly na energie a suroviny, které jsou pro FNB nezbytné: olej, koření, věci, které se obvykle v „kontaku“ nenajdou. *„Tentokrát tedy FNB své jídlo nerozdávalo, ale prodávalo?“* *„Jeden člověk z jedné skupiny pořádal benefici pro celé FNB? Vědí o tom vůbec ostatní skupiny z FNB? I ti, kteří se o punkové koncerty nezajímají?“* Akce se účastnili především známí a kamarádi chlapíka s pichlavými očima a přátelé jeho přátel, kteří chodí vařit s ním do skupiny FNB. *„Měl jsem chuť něco takového zorganizovat už dýl. Bavilo mne to a mou Berušku taky. Byla to celkem dobrá akce, lidi se bavili... Radši to zorganizuju sám, než se s někým handrkovat, to je pak všechno složitější...“*

Udivila mne věková různorodost a početnost této skupiny. Je tu tolik lidí, že často nemají „do čeho píchnout“, ale stále chodí na vaření s touto skupinou. Hlava na hlavě, chodidlo vedle chodidla, změt lidských těl, hlasů; hukot, který vytváří atmosféru popsitelnou slovem jako „pospolitost“ - kopání za společnou věc, jsem součástí, jsem mezi svými. I když zrovna sedím stranou u okna, to vše se odehrává kolem mě a i má (ne)činnost je toho součástí.

Pak ale stačila jediná událost a skupina se prosela. S údivem jsem byla svědkem toho, jak po rozhodnutí jediného člověka následoval odliv většiny lidí z této skupiny. *„Hele a proč teda odešel?“* *„Protože ho má ta jeho pod pantoflem...“* *„Nebylo to kvůli tomu průseru s tím bezdomovcem? To se přece údajně stalo v době, kdy vařila jeho skupina?“* *„Hele, už to neřešte, odešel prostě proto, že toho má hodně, vařil x let a chce se taky věnovat jinejm věcem. Rozhodně za to nemůže jeho holka, tak jí do toho netahejte.“* Počet lidí ve skupině se snížil na standardních pět až sedm osob s věkovým rozpětím od dvaceti do třiceti let. Zůstala jen parta známých, kteří se mezi sebou osobně znali už delší dobu. To jestli ten či onen na vaření přijde, jestli přinese něco, z čeho se bude dát vařit, už nebylo tak náhodné. Tito lidé na sebe měli kontakty a osobně se domlouvali, kdo co udělá. Shánění surovin už nebylo výhradně na jednom člověku.

„No, třeba domlouvání s tou restaurací, kdy si přijdeme pro zbytky. Dřív jsem to pro naší i pro ostatní skupiny nosila já. Když jsem nemohla, nikdo pro to nepřišel. Byli naštvaní, že nás čekali a nikdo nedorazil. Byli naštvaní na celé FNB, protože nás prostě berou jako celek, jako jednu skupinu FNB a ne čtyři. Ted' se to domluvilo tak, že si to každá skupina řeší sama...“

4.2. Druhý týden

Tak jaké bude vaření tentokrát? Honí se mi hlavou, když scházím z vlakového nástupiště a mám namířeno směr kuchyně. Dnes už se do tržnice nechystám, navštívila jsem ji včera. Po domluvě s místní trhovkyní jsem v určitou hodinu zašla pro to, co nám celý týden průběžně schovávala.

Nemohu se dozvonit. Ale po pátém stisknutí zvonku je mé volání vyslyšeno a já jsem za doprovodu bzučení vpuštěna dovnitř. Z kuchyně se pootvřenými dveřmi ozývá klavírní sonáta, kterou vzápětí střídá rádiová znělka Smetanovy Vltavy. Těžko tak mohl být zvonek u dveří slyšet. Odkládám tašku se zeleninou a nervózně zdravím, osm hlav vzhledne a zběžně odpovídá.

Každá ze skupin získala v průběhu roku či let své pojmenování. Většinou se spontánně nazve po někom, kdo v konkrétní partě vaří většinou už několikátý rok. Často je to člověk, který je vidět na akcích a schůzkách FNB, kterého na vaření konkrétní skupiny pravidelně potkávám. On sám by se „vůdcem skupiny“ nejspíš nenazval a ani skupina by takové pojmenování jednoho z nich nepřijala. *„Samovláda (autokracie) může fungovat, ale idea laskavého diktátora je pouze nereálným snem. Věříme, že je neodmyslitelně lepší zapojit všechny členy, kterých se rozhodnutí týká...“* (Food Not Bombs. cz, [b.r.]) Skupina, která dnes vaří, se přezdívá podle místa, kde většina z nich bydlí, kde se scházejí a pořádají různé akce pro okruh svých přátel.

Už v okamžiku, kdy jsem vešla, bylo něco jinak, než ve skupinách, se kterými jsem zatím měla tu čest. Po celou dobu mne zneklidňoval dojem, že jsem tu coby vetřelec. Rádio hraje, nikdo si mezi sebou moc nepovídá, každý si v tichosti kuchyňského šramotu dělá to svoje, v těsné blízkosti ostatních. S hrncem plným brambor, které je potřeba oškrábat a nakrájet si sedám na kanape v zadní části místnosti.

Po chvíli si někdo přisedá, vzhlednu. Schované pod rozcuchem špinavé slámy po mne tiše loupou dvě modré oči. Ačkoliv je tenhle chlapík kurážné povahy a já ho do té doby znala jako člověka, který nemá problém kamkoliv přijít a suverénně se zapojit, dnes se choval nezvykle tiše a snad i méně sebejistě. Uklidnilo mě, že nejsem jediný cizí element a občasná tichá konverzace s ním mne utvrdila v tom, že nejsem sama, kdo se tady tak cítí. Lidé z této skupiny se mezi sebou nejen velice dobře znali. Bydleli spolu, pořádali společně malé kulturní akce a také spolu chodili vařit v rámci FNB. Ovšem my dva, co jsme seděli vzadu na kanapi, my jsme do této komunity nepatřili. Byli jsme cizími neobvyklými elementy, které nikdo z nich nečekal. Byli jsme bez rozpaků přijati do fyzické činnosti, která se zde odehrávala, ale do té sociální už ne. Celé odpoledne se usilovně pracovalo. Okno sice bylo otevřené, ale unikaly z něj do ulice pouze kuchyňské výpary. Seděli u něj lidé, ale každý z nich držel v ruce nůž, struhadlo, škrabku a věnovali se svému úsilí.

Jestli jsem byla u předchozích skupit překvapená, kolik zeleniny někteří donesli z tržnice či kolik „jedlého“ je možné nalézt v popelnicích, tak tentokrát jsem byla z množství surovin překvapená dvojnásob. Na stolech, ve dřezu, mísách a přepravečkách jsem viděla různé množství nejrůznějších druhů zeleniny a ovoce. Často ani nikdo z nás nevěděl, jak se to cizokrajné ovoce jmenuje a zda je to opravdu ovoce nebo je to zelenina. Úspěch této skupiny byl patrně v tom, že se její členové předem domluvili na místech, kde se poohlédnou a do dumpsteru byli zapojeni všichni.

A jako již dříve i dnes s námi vařil postarší „muž z ulice“, který výrazně vyčníval z věkového průměru ostatních kuchařů. Zpestřoval atmosféru pracovního úsilí svými lidovými vtípkami, a jakožto muž mnoha zaměstnání, znalý života na ulici, radil (někdy nadarmo) co má do hrnce přijít teď a co pak; co by podle něj těm, kteří na nás odpoledne budou čekat, přišlo k chuti. Skupina jeho rady tiše tolerovala - na rozdíl od té z minulého týdne, kde o jeho řízení nikdo nestál: „*Prosím o jednu věc, všichni ti bezdomáči mi přinesli svoje těstoviny, takže by je tam chtěli v něčem vidět.*“, „*Prosím tě, tady nemusíme vytvářet nějaký blbosti, buď tam budou dneska nebo jindy,*“, „*Ne prosím tě, oni mají prvoplánový uvažování. Já bych byl rád, kdyby se v jednom z těch jídel objevila strašná hromada těstovin. Já patřím mezi ně, já jim rozumím.*“, „*Hele, mi jim to klidně vysvětlíme.*“ Pár měsíců na to došlo v prostorách, kde FNB vařilo ke krádeži,

kteřá se shodovala dnem i časem s vařením. Podezření padlo na právě na tohoto muže z ulice. Názory na to zda to udělal či ne, se různily. Někteří tvrdili, že si bez svolení už dřív odnesl nějaké věci s komentářem, že příště je zase přinese. Propůjčovatelé prostor ustanovili jasná pravidla, která FNB muselo dodržovat, pokud je chtělo nadále využívat pro potřeby *vaření*. Jedna z podmínek se týkala i tohoto muže, už tam nesměl vkročit. A tak se vize některých členů FNB, že by se sami příjemci jídla mohli zapojit do *vaření* a z příjemců by se stali zároveň aktéři, rozplynula.

Tentokrát je menu opravdu bohaté: dvě várnice s teplým jídlem, pečivo a dva kýble se salátem. „*No, každopádně tahle skupina nastavila úplně strašně vysokou laťku, ty vole. My jsme prostě předtím udělali jednu várnici, když jsme urvali trochu pečiva, tak to byl hurá svátek. Tady prostě dvě várnice, dvacet ovocných salátů...*“ Odcházíme s předstihem, tak abychom podávání hlavního chodu zahájili přesně v celou hodinu. Žádné posilnění před cestou či odebrání nějakého jídla do kastrůlku pro hladové krky *kuchařů*, až se vrátí drhnout špinavé nádoby.

Stojíme v hloučku nedaleko od várnic. „*Bylo by fajn pak v létě udělat třeba piknik.*“ Prohodí jedna z kuchařek s pohledem na postupující frontu, jednotlivce, dvojice posedávající u stěn se svým pozdním obědem. „*Třeba o víkendu, vzít nějaké jídlo a jít s nimi společně třeba do Stromovky. Tam si dát obídek, hrát fotbal, povídat si.*“ „*To by jim mohlo udělat docela radost.*“ Reaguje na to jiná kuchařka. „*Ty charity se s nimi asi moc nemažou. Berou je prostě jako ty pod nimi, a ne jako stejně plnohodnotné lidi.*“ „*Hele ted' jsem mluvil s jednou holkou z neziskovky, která se věnuje práci s bezdomovci,*“ vmísí se do hovoru další kuchař z postávajícího hloučku. „*Třeba bychom s nimi mohli navázat nějakou spolupráci. Když s nimi nemůžeme vařit my. Mohli by třeba oni.*“ „*Hm, to by nemuselo být špatný.*“ „*Já myslím, že seženeme nějaký barák, kde by se s nima prostě pak dalo vařit.*“ „*Jo, jenže za jak dlouho?*“

Spolupostávající se průběžně loudají směrem k várnici, nakouknout, kolik toho v ní ještě je. Po kratším váhání je víko várnice definitivně uzavřeno. Možná by ještě někdo přišel pro další přídavek, ale nohy *kuchařů* jsou už neklidné, oči se mhouří, je čas se vrátit. Zmíním se o tom, že už mám hlad, několik *kuchařů* přikývne, mají to zrovna tak.

Zmáčené svršky jsou pohozeny v chodbě. Ještě zamést a vydrhnout nádobí. Zbytek polévky je ohřátý. Každý si nandává plný talíř, je evidentní, že hladových dnes opravdu nebylo málo. *„Já si pamatuju dobu, kdy každý dostal jednu misku a byl rád.“* *„No, to změnila až naše skupina, když jsme začali vařit „makrobioticky“, no jako z Makra ne... Jsme začali říkat, že vaříme makrobioticky podle toho dumpsteru z Makra. Měli jsme z toho vždycky tolik, že nám to bylo na dvě várnice, dva saláty a ostatní skupiny začali bejt naštvaní, že je (ty, kteří si pro naše jídlo chodí) rozmazlujem. Jsme zvedli normy, tak ostatní začali bejt nasraný.“* *„No, tak my jsme dneska taky uvařili dvě várnice a salát...“* *„Dotahujem, dotahujem...“* *„A proč vaše skupina už nevaří?“* *„To víš, spousta lidí se odstěhovala a ti co v tom domě ještě bydlí, maj jiný starosti, cestování, těhotenství a tak... Tak ted' chodím vařit s váma a ještě se skupinou, co vaří první týden v měsíci.“*

4.3. Třetí týden

Přes léto FNB nevaří. Důvodů je hned několik. Především se *kuchařský rok* shoduje s rokem vysokoškolským. Tedy začíná na konci září a končí na konci června. *„Prostě přes léto je většina lidí v tahu. Cestujou nebo si někde vydělávaj na brigádě. Vloni se mi stalo, že jsme v červnu vařili ve dvou. Přes léto by to bylo s účastí nejspíš dost podobné. Navíc léto je pro bezdomovce celkově snazší a pak hůř se uchovávají věci z dumpsteru, všechno se rychleji kazí.“*

Po třech měsících se opět ocitám ve známé kuchyni. Už když vcházím, ovane mne příjemná vůně věstící zeleninovou polévku. Dnes kuchařský rok začíná a tak je tu nejen dost pomocných rukou, ale také surovin. Kromě pravidelné návštěvy tržnice byli čtyři lidé také na dumpsteru.

Pro FNB bylo vybíráním kontejnerů jedním z několika způsobů, jak získat potraviny, z nichž by se vařilo. Zisky z takového „lovu“ byly však nejisté a tak kuchaři raději chodili do tržnice, kde bylo získání zeleniny pro vaření jistější a méně časově náročné. *„No, dumpstrovat moc lidí nechodí. Jednak nám dost kont'áků zavřeli, ale to chce prostě vzít kolo a objet to, zjistit nový místa. A pak prostě dost lidem se nechce tohle dělat. Dřív jsem chodila taky víc na dumpster, ale ted' už taky radši zajdu do*

tržnice pro nějakou zeleninu. Blbý je ale to, že se tu docela často sejdou lidi a čekají, jestli někdo jiný něco přinese.“

Informace o to, že dumpster-diving nepovažují kuchaři za hlavní zdroj potravin pro vaření s FNB mne překvapila. Médii se během roku 2013 šířila kritika plýtvání a mnoho lidí se začalo o dumpster-diving zajímat (Dostál, 2013, Formánková, 2013, Jánská, 2009, Matějček, 2013, Smatana, 2013). Začali ho považovat za dobrý způsob, jak protestovat proti plýtvání potravinami, kritizovat konzumní společnost či také doplnit svoji lednici. Činnost, kterou jedna generace považovala za štítlivé „bufetění“, generace následující považuje za morální *freeganismus*.²⁴

Ve dřezu se kupí papriky a rajčata, tak si vyhrnu rukávy a bez otálení se jdu pustit do omytí zeleniny. Vedle mne krájí mrkev jeden z nováčků, vysoký kluk tak kolem třiceti let s nakrátko ostříhanými tmavými vlasy, dvě velké náušnice září z ušních lalůčků, celý v černém. Připomíná mi sekáče, nenápadného pavoukovce s dlouhýma nohama. Jakoby cítil můj zkoumavý pohled, otočil se na mne. „*Ty jsi tu dnes poprvé nebo normálně chodíš vařit s jinou skupinou?*“ ptám se, abychom nezůstali pouze u představování. Neostýchá se a začne mi vyprávět: Jak se na nějaké akci, sám už si nevzpomněl na jaké, se od kohosi dozvěděl o FNB. Vypráví, jak zkoušeli něco podobného v jeho rodném městě, ale nebylo komu rozdávat. „*Prý jestli bychom jim radši nekoupili krabicáky, že nějakou zeleninu žrát nebudou. Potom jsem se dozvěděl, že si na okraji města loví králíky a kočky.*“ Vřele mi vypráví podrobnosti ze svého života a já mám pocit, že je rád, že ho někdo oslovil a dal se s ním do řeči.

Z rozhovoru nás vyruší další, pro mne neznámý kuchař: „*Prosím tě, do čeho se mám pustit?*“ Ptá se mne. Jsem z toho trochu v rozpacích. „*Nevím. Co uznáš za vhodný, co ti přijde, že je potřeba udělat,*“ odpovídám a doplňuji lehkým mávnutím rukou po prostoru. „*Moc jsem ti neporadila, co?*“ Usměje se. Vracím se zpět ke své práci. Až později si uvědomuji význam toho, co se právě stalo a toho jak, jsem odpověděla.

²⁴ Freeganismus je životní styl preferující získávání potravin a surovin zdarma. V jejich jídelníčku nenajdeme žádné suroviny či produkty živočišného původu.

„Tak to tu chodí. Nikdo ti nebude říkat, co máš dělat, co nesmíš, co můžeš... Prostě se zapoj, kdy chceš, v čem chceš a jak to dokážeš. Je to na tobě. Je na tobě, jestli krájíš papriku na kostičky nebo plátky... a jestli teď zrovna krájíš.“ Takové je nepsané pravidlo této kuchyně. Ze začátku je člověk dezorientovaný a musí hodně pozorovat, jak se co dělá, kam co patří, jak to chodí. Pozorování je často účinnější než se pořád někoho ptát. Je to především z toho důvodu, že práce v kuchyni má pokaždé velice podobný scénář, který je naplněn rutinou. Ta ale paradoxně umožňuje drobnou kreativitu a vlastní výběr činnosti.

Opět vidím prostor kuchyně rozdělen na dvě části. U zadního stolu, u okna sedí několik kluků starokuchařů. S nimi a občas i s jejich partnerkami se tu mohu potkat bez výjimek každý první týden v měsíci. Loupou, krájí, popelu v popelníku přibývá. Na stole nechybí vincentka, lék na kocovinu, vykřičené hlasivky i podzimní nachlazení. Chvilí to jsou nejapné vtípky, kritika proběhlé demonstrace ke dni 1. máje, komentáře Kropotkinova díla, monolog o třídních bojích v Itálii po Druhé světové válce či debata nad rozečtenou knížkou. *„...ono samo o sobě je to dost erudovaný čtení. Ale ještě k tomu, když je ten jazyk tak kostrbatej. To je pak každá přečtená stránka vydřená.“* *„Zas musíš odlišovat takovou tu anarchistickou filozofii před takovejma těma propagandistickýmá brožurama. Tam to máš shrnutý v kostce, aby to bylo pro každého přístupný a šířitelný.“* *„Já si ale myslím, že i u tý teorie, která má být víc do hloubky, která by tě měla víc vzdělat v samotným anarchismu, je vzdělat - v uvozovkách. Myslim, že by prostě měla být dobře čitelná.“*

Uprostřed místnosti se kolem nízkého stolu mísí skupinka převážně nových tváří. Stolek je plný mís s nakrájenou zeleninou a nezpracovanou zeleninou, vedle stolu se plní pytel s kompostem. Tahle skupinka je o něco početnější a její mlčení je překrýváno hřmotem dopadajících ostří na dřevěná prkýnka. Pozoruji dívku, která když zpracovala všechny suroviny vyrovnané na svém tácu, znervózněla a rychle se připojila k sousedce po pravé ruce, aby jí pomohla s krájením mrkve. Přisedám si, abych trochu rozvířila to mlčenlivé soustředění. Zvesela se se mnou pouští do hovoru dívka v mé blízkosti. Vypráví mi o tom, jak se přestěhovala do Prahy, o svém rodném městě, které je podle ní plné antifašistů, o tom, jak chodí na punkové koncerty a vlastně i to, že právě tam se od někoho doslechla o FNB. Dívám se na její malé ruce, které se právě perou se svaštělou

slupkou červené řepy. Tupý nůž jí sjíždí a dlaně se špiní rudou šťávou. Vyhrnuje si rukávy fialovo-růžového svetru a mne se tak odhalí pohled na její zápěstí s vytetovaným „áčkem“. Musím se pousmát nad tím kontrastem symbolu schovaného pod okrajem růžové vlny.

Připomíná mi to cyklus, kterým jsem si za uplynulý čas prošla. Když jsem začala *vařit* s FNB, také jsem pořád něco dělala, ať už to bylo opracovávání zeleniny nebo mytí nádobí. Byla jsem tichá a spíše hovorům naslouchala. Abych se zorientovala v tom, jak to chodí, musela jsem pozorovat ostatní, nikdo mi nic nevysvětloval.

Občas se někdo od nízkého stolu přemístí ke stolu u okna. Vykouří tam jednu, dvě cigarety a tak se o něco více přiblíží k starokuchařům. Odkládám nůž, utírám si mokré ruce a nabízenou sklenku neodmítám. Přemísťuji se k oknu a zaujímám místo vedle Nikoly. Od prvotní otázky: „*A jak ty se máš?*“ plyne hovor v tempu novinek a všedností, které se za ten měsíc nashromáždily. Hovor, který by se mohl zdát naprosto běžný, se stává výjimečným ve chvíli, kdy si uvědomím, že ještě před pár měsíci jsem nevěděla, o čem bych si s těmi lidmi kolem sebe měla povídat.

4.4. Čtvrtý týden

Není volný nůž ani škrabka, zelenina pomalu mizí v hrnci a tak se připojuji k Filipovi, nenápadnému klukovi, který je mistrem v dumpsterování. Stojím u sporáku a obrovskou vařečkou míchám obsah hrnce. Filip vedle mne zadumaně přehrabuje hromadu sáčků v dřevěné přepravce. Přemýšlí, jaké koření by se tam ještě mohlo dát. „*Hele a co tam přidat bujon?*“ houkne na mne Nela. „*Tam, se ptej,*“ kývnu směrem k Filipovi, který vytáhl několik sáčků. Nahlas přemýšlí, kolik čeho má do hrnce nasypat a já jen zúčastněně kývám. „*Je toho fakt kotel,*“ upozorňuje Bára, která přišla nakouknout, jak to vypadá. „*Hele, pojed'te to ochutnat,*“ vybízí po chvíli Filip, „*něco tomu chybí, něco tam není.*“ „*Podle mě to chce ten bujon.*“ „*Podle mě je to málo slané, když tak tam ještě přidej sůl,*“ konstatuje zrzka stojící vedle mě. „*Jinak, já jsem Frída.*“ „*Ahoj, Tereza,*“ odpovídám jí a raději si sedám na volnou židli u stolu, aby bylo u plotny více místa pro ochutnávače. „*Ty jsi z té neziskovky, vid',*“ obracím se na Frídu a ujišťuji se, že vím, o koho jde. „*No jo, to jsem,*“ odpovídá mi souhlasně. „*Myslíš, že by se FNB a vaše práce s bezdomovci dala nějak propojit?*“ „*No, tak to je ten důvod proč*

jsem sem přišla. To my prostě vymejšíme, co budeme dělat. Jestli by se fakt dalo vařit se skupinou holek nebo nejen holek...“ odpovídá mi pobaveným hlasem a ještě dodává: *„No mě to jídlo nestačí mít jenom v práci a ve škole. Mám ho teď prostě všude.“* To mne zaujme a tak se ptám dál: *„Co děláš ve škole kolem jídla?“* *„Dělám antropologii, antropologii jídla.“* Ptám se jí, zda už o tom dřív něco napsala. Odpovídá záporně a konstatuje, že v bakalářském studiu dělala obor sociální práce. Povídá mi o vizi své další studentské práce: *„Já hlavně nevím, jak proniknu do těch supermarketů.“* *„Nechat se zaměstnat?“* ptám se. *„Ale mě nezajímají ti lidi, mě zajímá to jídlo...“* I Nela zbystřila a vyptává se na podrobnosti. Po chvíli zopakuje stejnou otázku jako já, zda o tom už někdy psala. *„Škoda, mě by se to hodilo k mé závěrečné práci,“* konstatuje Nela, když Frída opět zavrtí hlavou. Nela nám povídá o kontextu její práce: *„...a já jsem se zaměřila právě na partyzánský zahradničení²⁵ a FNB, protože jsem právě chtěla dělat přesně s jídlem v konzumní společnosti a zároveň o lidech, který jdou proti proudu a zároveň tak trochu využívají tu konzumní společnost.“*

Balí se. Polévka se přelévá z hrnce do várnice. Ještě bereme sůl, nějaké příbory, plastové misky a tašku s vyřazeným oblečením. *„Hele, měli bychom ještě koupit chleba ne?“* *„Já bych ho nekupoval, prostě jsme žádnéj nevydumpsterovali, tak prostě dnes nebude.“* *„Ale oni jsou na to zvyklí ho mít k té polívce, já bych ho normálně šla koupit.“* Pár lidí přikývlo, někteří zůstali bez účasti. *„Hele tak, kdo by byl pro, abychom ho šli koupit?“* Nikdo na tu otázku příliš nereaguje a tak tazatelka rezignuje a přijímá to jako zápornou odpověď.

Bára s Filipem se zhostili naběraček. Fronta tvořící se před várnicí s polévkou, začíná nervózně podupávat a pro ostatní z FNB je to signál k pauze. Frída a já jdeme na blízkou lavičku rozprostřít obnošené oblečení, které někdo věnoval pro potřeby FNB. Několik lidí se odtrhne z fronty a jdou se podívat, co to tam máme a zda by se jim něco nehodilo. Stejně tak já s Frídou prohlížíme svetry, trička, kalhoty, jestli bychom si tam také něco nevybraly do svého šatníku. Obvyklá vzorná fronta se hroutí a lidé obemknou ty dva “rozdavače“ tak, že mezi nimi nejsou k rozeznání.

²⁵ Guerilla gardening neboli partyzánské zahradničení je, stejně jako FNB, označováno za pozitivní formu společenského protestu, kdy aktivisté osazují rostlinami zanedbaná místa veřejného prostoru.

Ohříváme si v menším rendlíku naší porci oběda. Bára mi vypráví své první dojmy z komunitního zahradničení.²⁶ „Tý jo, už se fakt těším, až z toho něco bude, třeba jenom ty dýně, to bude paráda. Ale bylo to docela veselé. Víš co, já holka z města, mě to všechno připadalo, jako plevel. Připadala jsem si, jak největší blb, když jsem se v jednom kuse ptala, jestli tohle můžu vytrhnout a co tohle... Oni jsou všichni takový zahradníci a já jsem takový pako.“

Vedle nás si vyměňují Nela s Filipem své názory a dojmy z nedávné akce: „Víš Nelo, začínám být z těchto akcí docela rozpačitý. Prostě tohle celý,“ odmlčí se. „Tohle celý jen pro „symbolickou akci“? Od které nikdo nečeká, že by to mohlo vyjít a nějak to vydržet?“ komentuje Filip a vyškrabává poslední zbytky polévky z misky. „No, ale co mi tím chceš říct?“, reaguje Nela a vrazí lžící do své ještě poloprázdné misky, pak rychle pokračuje: „Jako na druhou stranu nikdo není povinný tam jít, když tam jít nechce.“ „No, jako já vím. Chci ti tím ale možná říct, že to tomu neodpovídá, že jeden článek v novinách o tom, že jsou někde rozvěšený balonky...“ „Hele je důležitý, že se dělo tolik akcí v docela krátký době,“ skáče mu do toho Nela, „že jsme ukázali, že máme energii na to tohle prostě organizovat a dělat to dál.“ „Navíc budou další schůzky, další plánování,“ přidává se do diskuse horlivě Bára. Filip se snaží vysvětlit svůj pohled na věc, ale Nela ho nepouští ke slovu. Oba dva mluví, aniž by jeden umlkl a vyslechl toho druhého. Jejich pevné, zvučné hlasy se prolínají a odráží se od stěn místnosti. „Lidi, co chtěou dělat i něco jinýho, angažovat se i v jiných věcech, není nutný, aby byli všichni takhle propraný!“ „Ale víš moc dobře, že to budou vždycky dělat lidi, který dělaj i jiný věci.“ „Víš co, takhle to bylo vždycky v historii. Dokavad' budeme sedět doma a bát se, že nás něco provaří, tak se nic nezmění.“

Na chvíli se vše zastavilo, jakoby se každý pohroužil sám do sebe a už nebylo co říct. Bára se zvedne a jde umýt špinavé misky od jídla. „Heleďte, kdo bude na tý manifestaci ten příští týden?“ „Jaké manifestaci?“ reaguji na Bářino nové téma. „Zase mi něco uniklo,“ říkám si v duchu. „No, já že bych sehnala auto, abychom tam pak mohli dovézt ty várnice s jídlem.“ „Budete potřebovat pomoci?“ ptám se. „Hele mi to

²⁶ Komunitní zahradničení je způsob skupinového obhospodařování jedné zahrady. Tento způsob zahradničení je častější spíše pro území měst.

asi zvládnem, ale dorazíš ne?“ V tašce vyhmátnu diář a hledám konkrétní datum. Tentokrát se uvidíme dřív než za měsíc.

Společně odcházíme, hledáme své boty v hromadném botníku uprostřed rozložitě chodby. Filip se zamyšleně souká do bundy: *„Nikolo, jdeš na ty narozky té Aničky?“ „No, jasně, že jdu, vždyť já jí neviděl už léta.“ „A co pro ní máš? Hele a kdo tam všechno bude?“ „No já nevím, nějaký její spolužáci.“ „Nikdo z FNB a tak...?“ „Pochybuju, že tam bude někdo od nás...“ „To je fajn, konečně zas nějaký nový lidi.“*

5. KDO JSOU TEDY FOOD NOT BOMBS?

Jak Food not Bombs dostalo své jméno. „Tento slogan nevyžaduje žádnou složitou analýzu. Ta tři slova „hovoří za vše.“ Poukazují bezpochyby k dvojí výzvě: okamžitě nakrmit lidi, kteří jsou bez přiměřené stravy a nahradit systém, jehož priority jsou moc a zisk, uspokojováním potřeb všech lidských bytostí.“ - ProfessorHowardZinn (McHanry, 2012, s. 31)

Na předchozích stránkách jsem se snažila poodhalit sociální interakce, ke kterým dochází v různých skupinách pražské FNB během pravidelné rutinní činnosti v identických prostorách. Nyní bych chtěla předchozí text rozebrat a upozornit na konkrétní dialogy či situace, které odpovídají na to, jak aktivisté interpretují to, s čím se identifikují a jaké motivace za tím stojí. Co je podle aktivistů tato iniciativa? Jak ji chápou, čím pro ně je? Je pro ně skutečně pouze zhmotněním principů anarchismu nebo pro ně má ještě další významy? Otázky po interpretaci, identifikaci a motivaci nebudu v následujícím textu oddělovat, právě jejich propojení ukazuje celistvý obraz a specifika pražské iniciativy FNB. Pro lepší porozumění se snažím uchopit jednání aktérů prostřednictvím termínů Pierra Bourdieho (1992) a uvedením textu v časové posloupnosti. Mojí snahou je poukázat na to, jak se v čase, který spolu aktéři tráví, měnilo jejich vnímání sebe sama, pozice ve skupině i úhel pohledu, kterým se na FNB dívají. Proces proměny byl pozorovatelný v průběhu zapojování nově příchozích do FNB, zároveň tento přechod ukazuje procesy a způsoby jednání, které jsou v kontrastu s vírou aktivistů FNB v možnost nestrukturované společnosti bez hierarchie a bez elit, v níž se dělají rozhodnutí prostřednictvím všeobecného konsensu. Možnost, kterou se snaží lidé z FNB realizovat a místo ní se v tomto prostředí vytváří to, co Jo Freeman nazývá vnitřní neformální strukturou (Freeman, [b.r.]).

5.1. S čím přicházeli?

Vstoupila jsem do FNB jako jedna z nich. Jako jedna z nováčků. Nejčastěji to byli lidé ve věku od osmnácti do třiceti let, studenti ale i pracující, žijící v té době v Praze. Nejvíce nováčků přicházelo do FNB na začátku „kuchařského roku“, tedy začátkem října, kdy se konala veřejná schůzka FNB. Přicházeli na pozvání či doporučení někoho ze samotných kuchařů nebo jejich kamarádů. Nezřídka se o FNB dozvěděli na nějaké lokální kulturní akci, koncertu místních punkových kapel, protirasistické demonstraci či Anarchistickém festivalu knihy. „*Potkali jsme se minulý*

týden na koncertu. Bavili jsme se. Mě to zaujalo, přišlo mi to jako smysluplná činnost, tak jsem přišel.“ „Tak já už se angažuju v akcích proti týrání zvířat a podporuju veganství. Kamarádka o tom slyšela v anarchistickém infocentru. A tak jsem si říkala proč ne.“ „My jsme se o FNB vlastně dozvěděli od něj. Známe se už dlouho. Jednou jsme se potkali, bavili se. Nějak v té době jsem se začal zajímat o anarchismus a on nám povídal, jak chodí vařit s FNB.“

Když překročili práh kuchyně, motivace, o kterých hovořili, byly podobné jako hesla, která aktivisté FNB skandují na bannerech a kartonových deskách při veřejných akcích: „Jídlo místo zbraní!“ „Neplýtvějme!“ „Z popelnice do lednice...“ „Jídlo lidem bez rozdílu!“ Někteří hovořili o tom, že hledali anarchistické principy v praxi. „*Já jsem do teď všechno sví anarchistický vlastně spíš četl, než že bych něco dělal... Až teď, když jsem začal chodit vařit s FNB jsem se začal sám angažovat.*“ „*Myslím, že anarchismus je o něčem jiném než o tom, že máš áčko na čele. Není to o nějakém škatulkování a teoriích.*“ Už nechtěli vyjadřovat solidaritu, kterou považovali za jednu z nejdůležitějších myšlenek anarchismu, pouze verbálně, chtěli ty, kteří jsou podle nich v nouzi podpořit i materiálně. FNB pro ně byla skupinou, která převáděla teorii anarchistické solidarity do praxe. Iniciativou, která stála na zásadách – rovnosti, spolupráce, vzájemné pomoci. Byla pro ně ukázkou nehierarchizovaného společenství, společenství, které se distancuje od násilí a moci nad druhými. Někteří z nováčků se dozvídali o principech FNB (Food Not Bombs. cz [b.r.]) - nenásilí, způsob rozhodování pomocí konsensu, veganství - až v průběhu toho, co chodili vařit. Jejich motivy přijít do FNB byly nesouhlas s plýtváním potravinami a s tím, že jsou v naší společnosti stále lidé, kteří hladoví či lidé bez domova. Tedy nesouhlas s pomyslným rozvíráním sociálních nůžek (Keller, 2011). „*Proč si začal vařit?*“ *Ptám se chlapíka, kterého tu dnes vidím poprvé. Na rozdíl od jiných ho má otázka nezarazila a bez jakékoli změny v mimice či hlase mi odpověděl: „No, aby lidi nebyli hladoví. A taky to plýtvání s jídlem. Vždyť víš.“* Činnost FNB pro ně představovala aktivní veřejný protest, který na tyto sociální problémy svou činností upozorňoval. Byly tu však ještě další motivy, o nichž samotní nováčci nemluvili. „*FNB je vlastně taková brána. Otevírá ti další obzory. Můžeš se tu dozvědět o dalších akcích a zapojit se. Myslím, že i tohle lidi, kteří nově chodí vařit, láká. Potkají někoho z FNB na nějaké akci, ten jim povídá o FNB a oni třeba vidí, že ten člověk dělá i další věci do kterých by se rád zapojil. Nebo je třeba*

zajímá pražská anarchistická scéna a myslí si, že takhle se k ní dostanou blíž...“ Z důvodu hledání vlastní totožnosti, vlastní identity (Jenkins, 2004). Z důvodu navázání nových sociálních kontaktů a dostání se do určitého okruhu lidí, o kterých se domnívali, že mají podobné habituální dispozice. Z důvodu naplnění svého volného času. Chtěli se stát jedněmi z nich a účastnit se i dalších aktivit, které lidé z FNB dělali. FNB pro ně nebyla pouze iniciativa zaměřená na změny ve společnosti, ale také prostředek formování jejich habitů – k sebe vytváření. Zároveň pro ně tento prostor představoval opozici proti prostoru „mainstreamu“, prostoru většinové kultury, proti které se chtěli vymezit (Heath, Potter, 2004).

5.2. Jak se stát jedním z nich?

„Tak to tu chodí. Nikdo ti nebude říkat, co máš dělat, co nesmíš, co můžeš... Prostě se zapoj, kdy chceš, v čem chceš a jak to dokážeš. Je to na tobě. Je na tobě, jestli krájíš papriku na kostičky nebo plátky... a jestli teď zrovna krájíš.“²⁷

Poté co nováčci přišli poprvé na vaření, byli dezorientováni. Aby tomuto novému prostředí porozuměli, museli zvolit určité strategie chování. *„Uprostřed místnosti se kolem nízkého stolu mísí skupinka převážně nových tváří... Pozorují dívku, která když zpracovala všechny suroviny vyrovnané na svém tácu, znervózněla a rychle se připojila k sousedce po pravé ruce, aby jí pomohla s krájením mrkve. Přisedám si, abych trochu rozvířila to mlčenlivé soustředění.“²⁸* Základní přirozenou strategií bylo pozorování. Byl to způsob, kterým „nováčci“ nejefektivněji zjišťovali, jaká jsou ve FNB pravidla a vnější řád. Další strategií bylo zapředení hovoru a poté hlubší seznámení s někým, kdo chodí vařit už delší dobu. S někým, kdo nováčkům zprostředkuje i řád vnitřní. Mezi starokuchaři byl vždy někdo, kdo byl ochotným průvodcem potažmo učitelem nováčka (Bourdieu, Passeron, 1990). Byl to člověk, který věděl, co kdo z kuchařů dělá, věděl, která místa, činnosti jsou pro kuchaře z FNB důležité, dostávaly se k němu informace, které byly pro sociální prostor FNB podstatné. Mnohdy byla tato osoba tím, kdo nováčky do FNB pozval. Někdy byli na této osobě do jisté míry závislí. Pokud tento člověk z FNB odešel, často s sebou stáhnul také ty, kdo byli pod jeho

²⁷ Tato citace je uvedena na straně 32 v kapitole 4.3.

²⁸ Tyto úryvky jsou uvedeny na straně 32 v kapitole 4.3.

ochrannými křídly. „Ale stačila jediná událost a skupina se prosela. S údivem jsem byla svědkem toho, jak po rozhodnutí jediného člověka následoval odliv většiny lidí z této skupiny.“²⁹

Prostřednictvím emočního působení prostředí, byli nováčci nepřímo podporováni k tomu, aby přetrvávali v získávání a zdokonalování svého kapitálu, jež by je pozičně posunul v tomto sociálním prostoru, aby se nenechali odradit prvotní bezradností. „Hlava na hlavě, chodidlo vedle chodidla, změť lidských těl, hlasů, hukotu, která vytváří atmosféru popsitelnou slovem jako „pospolitost“ - kopání za společnou věc, jsem součástí, jsem mezi svými. I když zrovna sedím u otevřeného okna, to vše se odehrává kolem mě a i má (ne)činnost je toho součástí.“³⁰ Dalším silným prožitkem, který je upevňuje v tom, aby ve skupině FNB setrvali, bylo rozdávání jídla, či přesněji řečeno setkání se s lidmi bez domova. Do té doby se většina z nich s těmito lidmi pouze mýjela. Vidali je postávat na nádraží, posedávat na lavičkách, kamsi spěchat. K hovoru s nimi, měli málokdy příležitost, žili v rozdílné sociální realitě. Měli odlišné životní zkušenosti, rozdílné kapitály v odlišných sociálních polích. Ocitnout se v jejich těsné blízkosti, setkat se s nimi tváří v tvář, to byla pro nováčky často úplně nová zkušenost. „Opatrně nalévám horkou polévku do přinesených nádob (co vše může sloužit místo talíře). Střetávám se s různými tvářemi a pohledy, podávám jídlo do všemožných rukou. Pokaždé se s dotyčným pozdravím a vyslechnu si jeho dík či sdělení, kolik jídla chce nandat. Občas se mi nepodaří trefit se s polévkou do kelímků od limonád, plastových misek či zavařovacích sklenic, a tak už mám poněkud opařené ruce. Fronta hladových se nezmenšuje. „Chceš vystřídat?“ zeptá se mne zelenovláska, která se mnou dnes dopoledne také absolvovala první cestu do tržnice. Přitakám a předám jí naběračku. Třetí z nás, která je tu dnes poprvé, stojí hned vedle a rozdává zájemcům salát... Později zjišťuji, že „nováčci“ se na svém prvním vaření přímému rozdávání jídla málokdy vyhnou. Jednak je to jejich vlastní aktivní iniciací; pak také tím, že aktivisté, kteří už vaří dlouho, se od aktivního rozdávání jídla distancují a raději jen přihlíží.“³¹

“

²⁹ Tento úryvek je uveden na straně 26 v kapitole 4.1.

³⁰ Tento úryvek je uveden na straně 26 v kapitole 4.1.

³¹ Tento úryvek je uveden na straně 23 v 3. kapitole.

Komunitní atmosféra a emoce spojené se sdílením jídla se spojovali v okamžiku, kdy skupina FNB přicházela s várnicí polévky, kterou společným úsilím navařila, ve chvíli, kdy už zdálky viděli zástup čekajících. „*To je chvíle, která stojí za to!*“

Tyto situace nebyly pouze stimuly pro to, aby nováčci nadále vařili s FNB. Byly to také situace, v nichž docházelo ke sbližování nováčků s dlouhodobými kuchaři. Byly jedním z formativních prvků ovlivňující proměnu motivů, které vedly nováčky k překročení prahu FNB.

„Občas se někdo od nízkého stolu přemístí ke stolu u okna. Vykouří tam jednu, dvě cigarety a tak se o něco více přiblíží k starokuchařům.“³²

Proces posunu z pozice outsidera do pozice insidera byl závislý především na pochopení vnějších a vnitřních pravidel kuchyně. Někteří z kuchařů aspirovali na pozici mezi starokuchaři. Motiv k takovému postupu se vztahoval především k již výše zmíněnému získávání sociální pozice v prostoru, s nímž se jedinec ztotožňoval. Tento posun nemusel být naprosto plynule vzestupný a byl ovlivněn mnoha hledisky. Časem, který byl aktér ochotný investovat do činností FNB případně do dalších aktivit, kterým se někteří z kuchařů věnovali. Mírou přínosu jeho úsilí pro skupinu. Schopností učit se znalosti a dovednosti potřebné pro orientaci a jednání v tomto sociálním poli. Nezbytně také mírou sdílení stejných hodnot a motivací, vzájemnou souhrou a kompatibilitou habituálních dispozic s ostatními starokuchaři ve skupině (Ryška, 2013).

5.3. S čím odcházeli?

„Opět vidím prostor kuchyně rozdělen na dvě části. U zadního stolu, u okna sedí několik kluků starokuchařů. S nimi a občas i s jejich partnerkami se tu mohu potkat bez výjimek každý první týden v měsíci... Chvilí to jsou nejapné vtípky, kritika proběhlé demonstrace ke dni 1. máje, komentáře Kropotkinova díla, monolog o třídních bojích v Itálii po Druhé světové válce či debata nad rozečtenou knížkou.“³³

³² Tento úryvek je uveden na straně 33 v kapitole 4.4.

³³ Tento úryvek je uveden na straně 32 v kapitole 4.3.

V průběhu času jsem se blíže seznámila s těmi, podle jejichž přezdívek dostávali skupiny vařící v jednotlivých týdnech svá pojmenování. Osobami, které jsem pro účel své práce nazvala starokuchaři proto, abych podtrhla jejich rozdílnou pozici ve skupinách FNB. Byli to lidé, kteří vařili už několik let. Lidé, kteří na vaření chodili pravidelně. Osoby, které měli kontakty na kuchaře z ostatních skupin, věděli, kdo ten den na vaření přijde a kdo přinese nějaké suroviny. Každá skupina v měsíci měla své starokuchaře. Kuchaři odmítali jakékoli vůdcovství či hierarchii ve skupině. Docházelo k situacím, kdy starokuchař navrhl rozhodnutí, ale verbálně se distancoval od jeho prosazení, ostatní jej však už v tu chvíli přijali za dané. I přesto, že své vůdcovství odmítali, byli to lidé, kteří rozhodovali a často byli také nejaktivnější v jejich uskutečňování. Byli to lidé, kteří za konkrétní skupinu více méně zodpovídali. A lidé, kteří tvořili jádra nově vzniklých skupin.

Jo Freeman mluví o těchto úzkých skupinkách lidí v rámci větších skupin jako o elitách. Osobách, které vědí, jak se v dané skupině tvoří rozhodnutí, jejichž hlavním nástrojem ovlivňování ostatních jsou přátelské vztahy a díky tomu mají moc ovlivňovat většinu toho, co se v nich děje. Podle ní tyto elity existují nejen v seskupeních, kde lidé uznali strukturu formálně, ale také tam, kde o svém seskupení tvrdí, že je bezstrukturní, není v něm žádný vůdce či hierarchie. Freeman tvrdí, že skupina bez sociální struktury není možná a pokud nějaké rádoby nestrukturované skupiny prohlašující, že fungují bez jakékoli struktury, je to proto, že nereflktují vnitřní neformální struktury, které si nevědomě vytvořili. Vědomé rozhodnutí skupiny o své bez-strukturovanosti nemůže zabránit vytvoření neformálních struktur. Strukturování sociálního prostředí je podle ní jednou z přirozeností člověka.

Většina ze starokuchařů zastávala subpolitický³⁴ způsob řešení sociálních problémů ve společnosti. Zapojovali se do dalších aktivit, kterými protestovali proti současným vládním prioritám, současnému politickoekonomickému řízení města. Snažili se upozorňovat na potřebu sociálních změn a prosadit vlastní představu řešení (Beck, 2007). Tyto aktivity nazývali přímou akcí zdola. Nejčastěji to byly činnosti odehrávající se v pražských ulicích, jako je squatting, zahradničení ve městech či

³⁴Subpolitika je způsob vytváření politiky zdola. Je charakteristická tím, že její aktéři působí mimo politický a korporátní systém (Beck, 2007).

partyzánské zahradničení, případně se věnovali romské otázce na území České republiky, podporovali komunitní bydlení nebo alternativní hudební scénu.³⁵ Díky tomu bylo velice těžko rozlišitelné, zda jsou tyto aktivity součástí toho, co dělá FNB nebo zda jsou osobními zájmy jednotlivců, které často sdílí i s dalšími kuchaři. Ale někteří z nich chodili pouze pravidelně vařit s FNB. „*Jako já už chodím jen vařit. To vaření mi prostě přijde smysluplný, reálně u něj vidíš, že děláš něco pro jiný lidi. Jako na ostatní anarchácký akce si zajdu rád, ale spíš jen abych pozdravil kamarády, který to ještě dělaj nebo taky jen tak přijdou. Ale spíš už jich ze scény ubývá a jsou tu nový lidi.*“

Pro některé byly tři principy FNB – veganství, přijímání rozhodnutí pomocí společného konsensu a nenásilí právě těmi anarchistickými principy, které jsou realizovatelné v jejich každodenním životě. „*Já už jsem vegan několik let. Rád vařím a tak je to pro mne taky výzva. Objevil jsem díky tomu spoustu báječných surovin a způsobů jak je zpracovat a co z čeho dělat. Občas to chce trochu víc času a přemýšlení, co do toho koláče dáš nebo co třeba dneska budeš obědvat. Jasně taky na to občas člověk nemá čas, ale prostě mě to nutí nebyt zajetý ve stereotypu: ráno chleba s máslem a sýrem.*“ „*Používání konsenzu? Já se o to snažím už hodně dlouho. Když jednám s lidma, tak vědomě přemýšlet nad tím, jak to dělám - nemanipulovat s nima, do ničeho je netlačit. Ale taky občas nemyslim a podlehnu svejm komunikačním návykům.*“ Pro jiné tyto principy zůstávaly pouze za dveřmi kuchyně. „*Já si normálně maso jinak dám. Tak ono je to vaření bez masa i jednodušší a rychlejší, tak proč ne.*“ Někdy se i v samotné kuchyni konfrontovali rozdílné interpretace toho, s čím se kuchaři identifikují. „*No, a pak ten fízl přišel i k nám a chtěl naše doklady, tak jsem mu místo toho nabídl polívku...*“ „*A ty bys mu jí fakt dal? Tady otravuje, propírá nás i houmlese, nenechá je v klidu najíst. Ruka zákona...*“ „*Já prostě rozdávám jídlo pro všechny a ne jen pro bezdomovce.*“ A mnohdy viděli sami kuchaři některé z principů jako velice problematicky uskutečnitelné. „*Nějaký společný rozhodování se podle mě málo kdy daří. Shodneš se s jedním, s dvouma lidma, ale najít společné východisko s deseti? Podle mě je ale většinou problém spíš v tom, že se do toho lidi nechtěj míchat. Nechtěj se v tom angažovat. A dopadne to tak, že to rozhodne a udělá jeden člověk a většinou to jsou jedni a ti samí, ostatní se o to bud' nezajímají, nebo přikyvujou...*“

³⁵ Toto rozšíření aktivit se snažím názorně načrtnout na 33. až 36. straně v kapitole 4.4.

Pro starokuchaře bylo FNB velice osobním prostorem. V konkrétním týdny, kdy chodili se svou skupinou vařit se setkávali se svými přáteli s lidmi, kteří sdíleli jejich názory, měli společné zájmy, souhlasili se stejnými hodnotami, znali se už několik let a vytvořili si mezi sebou vztahy důvěry. „*Mám to prostě ráda tohleto, tohle všechno. Jak tu společně něco děláme, je to příjemně strávený čas s celkem fajn lidma.*“ „*Já sem prostě chodím skoro každý týden, protože v každý skupině mám kámoše se kterými se rád vidím, pokecám, je to lepší než sedět doma sám.*“ „*Dřív jsem chodila vařit. Pak jsem měla dlouhou pauzu a teď jsem zase začala. Znovu se tu potkávám se starými známými i s novými lidmi.*“ „*Jako pro mne, je FNB vlastně určitý způsob terapie. Taková pracovní terapie. Prostě ta práce, loupání, škrábání. Do toho seš mezi přáteli, najíš se, nají se i ostatní, popovídáš si, posedíš. To je asi to, proč pořád chodím vařit.*“ „*Terapie, to máš pravdu. Celý den, v podstatě neřešíš nic, co každé jiné den. Prostě jen vaříš.*“

Vaření s FNB pro ně znamenalo smysluplné naplnění jejich volného času. Ale co této činnosti dávalo smysl? Zřejmě to nebylo pouze scházení se s přáteli. Bylo to také přesvědčení, že činnost, na které společně participují, je potřebná. V tomto přesvědčení je utvrzoval zástup hladových, kteří na ně pravidelně čekali. Tímto zástupem ale nebyli náhodní kolemjdoucí, kteří by využili toho, že si mohou dát na ulici oběd zadarmo. Frontu tvořili převážně pravidelní odběratelé. „*Máme s sebou nějaký banner?*“ *Ptá se holka, která dnes přišla vařit také poprvé.* „*Dřív jsme ho měli, ale po poslední návštěvě fízlů jsme usoudili, že je to zbytečná provokace. Ti co si sem pro to jídlo chodí, už nás stejně znají. Vědí, že jsme FNB,*“ *odpovídá jí jeden ze starokuchařů.* „*Hele, a myslíš, že všichni, kteří si sem pro to jídlo chodí, vědí, že je to od Food Not Bombs?*“ „*Předloni jsme měli před várnici položený i letáky. Jako nechodí si pro jídlo pořád ti samí, je tu dost nových tváří. Já si myslím, že všichni nevědí, že je to od Food Not Bombs. Myslim, že jim je to jedno od koho dostanou jídlo. Nechci za nikoho mluvit, ale mě je to osobně taky jedno jestli vědí, kdo já jsem a proč to tady dělám. Já jsem rád, když se najedí. Já nemám potřebu okamžitě je vyzývat k revoluční akci.*“³⁶

³⁶ Tato citace je z rozhovoru uvedeném na straně 22 v kapitole 3. Tato citace je zajímavá jednak tím, že upozorňuje na absenci informačního prostředku, díky kterému by FNB propagovalo své ideje a uvádělo svou činnost do kontextu protestu. Pak také proto, že kuchaři nemají žádná očekávání vůči politickým

Mezi kuchaři a lidmi čekajícími na rozdávané jídlo se rozvíjela určitá reciprocita (Mausse, 1999). Kuchaři pravidelně přinášeli hladovým jídlo, za což se jim dostávalo dobrého pocitu, morálního uspokojení, jinými slovy smysluplného naplnění jejich volného času. Kuchaři, především starokuchaři, se zodpovědně pravidelně scházeli a v určitou hodinu docházeli na domluvené místo. Pokud se stalo, že některá ze skupin svou týdenní službu vynechala, ostatní skupiny, které během měsíce chodily vařit, jim to vyčetly, případně jim někdo z jiné skupiny, z řad zkušených, přišel pomoci a zároveň určitým způsobem dohlédnout na to, aby se to neopakovalo. (O tom, že k takovému pochybení u některé ze skupin došlo, se kuchaři často nedozvídali mezi sebou, ale dověděli se to právě od těch, kteří na ulici čekali, až přijdou FNB.) Zodpovědně sháněli suroviny, aby bylo každý týden co rozdávat. Kontejnery s odpadem se pro ně v tu chvíli měnily z důkazu plýtvání jídlem na zdroj surovin pro účel FNB. Úspěchy dumpster-divingu byly nejisté, a tak byly v záloze i jiné zdroje, jako byla například tržnice. Pokud nebyl lov ani na jednom z vytypovaných míst úspěšný, nezdráhali se suroviny jednoduše koupit. „Na tržnici už nic nebylo, prý už si tam někdo pro ty zbytky přišel. Nevěděla jsem, jestli to byl někdo z FNB, tak jsme radši něco koupili.“ „Hele, měli bychom ještě koupit chleba ne? ...oni jsou na to zvyklí ho mít k tý polívce, já bych ho normálně šla koupit.“³⁷ V zimě kuchaři navrhli, aby se kromě jídla rozdával také teplý čaj a na poslední rozdávání před Štědrým dnem se podávalo několik chodů.

„Dneska to bylo skoro jako boršč. Vážně moc dobrý. Maso tam teda nebylo, ale mě zelenina nevadí. Aspoň budeme zdraví, že jo. Jsem byl předevěčirem v charitě, to se nedá srovnat, ta jejich nemastná neslaná polívka.“ Skutečnost, že by se FNB svou činností či dokonce způsobem myšlení podobalo charitě, se kuchařům příliš nezamlouvala. „Pražské FNB vzniklo na Miladě, tam se poprvé vařilo. Někteří chtěli pak teda FNB zrušit, protože je to prý k ničemu, jen charita. No jako, je to charita, ale je to taky společensky prospěšný.“ Označení charita³⁸ vnímají aktivisté jako negativní,

ideologiím bezdomovců. Což je v opozici s tím s čím se setkal Nick Heynen při terénním výzkumu mezi FNB v Athénách (2010, s. 1228).

³⁷ Tato citace je z rozhovoru uvedeném na straně 34 v podkapitole 4.4.

³⁸ „(lat. *caritas*= láska) Služba a pomoc poskytovaná bližním. Též označení katolické dobročinné organizace. Cílem charity je poskytnout člověku aspoň minimum potřebné v jeho fyzickém a duševním strádání.“ (Jandourek, 2001, 101.s)

symbolizuje pro ně vztah nadřazenosti a podřazenosti, kdy údajná pomoc vychází shora a směřuje dolů ke strádajícím. Jako příklad takové činnosti uváděli církevní či neziskové organizace, jejichž aktivity považovali za vysoce účelové, bez toho, aby v širším měřítku řešili bezútešnou situaci lidí, kteří si k nim pro pomoc přicházeli.

„Tyto dobročinné organizace samy o sobě mohou být jen zřídka něčím více než tisícím prostředkem. Určitě nemohou být militantními, pokud chtějí pokračovat v přijímání finančních prostředků, které jim umožňují jejich zasahování do materiálních podmínek chudoby ve městech.“ (Heynen, 2010)

Raději používali pro označení své činnosti slovo solidarita.³⁹ Ta pro ně představovala, na rozdíl od charity, pomoc ve směru horizontálním. Symbolizovala nezištnou pomoc druhému, který není vědomě považován za klienta, ale sobě rovného. „*Bezdomovcem se může stát kdokoli z nás. Všichni jsme na jedné lodi. Uvědomíš si to, když slyšíš jejich životní příběhy.*“ Přesto stále docházelo k myšlenkovému rozlišování „my a oni.“ Během etapy rozdávání, jeden nebo dva kuchaři nandávali příchozím jídlo a ostatní postávali za rohem. Semkli se do hloučku a pozorovali posedávající strážníky. Svou práci odvedli. Úspěšně uvařili pravidelnou porci. „*Proto rozdáváme tady, mají sem dobrý přístup. Vízí bylo, že s nimi budeme mít kontakt, a tak budeme vědět o tom, s čím mají problémy a tak.*“⁴⁰ Ale navzdory tomuto plánu, těmi, kdo chtěli navazovat komunikaci, nebyli obvykle kuchaři, ale ti, kteří si přišli pro jídlo.

Kuchaři si skutečnost, že FNB působí spíše jako charita, uvědomovali. Většinou starokuchařů přestalo pouhé vaření s přáteli a následné rozdávání uspokojovat. Vadilo jim, že lidé, kteří na ně pokaždé čekají, jsou pasivními příjemci toho, co jim oni přinesou. „*Už od té doby, kdy jsem začal vařit na Miladě, se mluvilo o tom, že by se do toho mohli bezdomovci zapojit. Bylo pár takových pokusů, ale prostě to vždycky krachlo. Pro ně to byl problém chodit na vaření na čas a pravidelně. No, on je to problém i pro nás občas a oni to mají mnohem složitější.*“ Začali vymýšlet strategie, jak by mohli lidi bez domova aktivizovat a zapojit. Jak by mohli více podpořit myšlenku solidarity, vzájemné pomoci. „*Bylo by fajn pak v létě udělat společný piknik. Třeba o*

³⁹ „(Z lat. *solidare* = zpevnit, zhustit) – Vztah mezi navzájem rovnými, kteří dobrovolně kooperují neboť je spojuje společný zájem, který mívá často podobu boje proti společnému nepříteli; je opakem vztahu nadřazenosti a podřazenosti. Výrazným prvkem mezilidské solidarity je silný emocionální náboj; solidarita se zpravidla nerodí z pouhé racionální kalkulace, zároveň však nemusí být protikladem egoismu.“ (Petrusek, 1996)

⁴⁰ Tato citace je uvedena již v předešlém textu na 19. straně v kapitole 2.

víkendu, vzít nějaké jídlo a jít s nimi společně třeba do Stromovky. Tam si dát obídek, hrát fotbal, povídat si.“ „To by jim mohlo udělat docela radost.“ „Ty charity se s nimi asi moc nemažou. Berou je prostě jako ty pod nimi, a ne jako stejně plnohodnotné lidi.“⁴¹ Starokuchaři měli vize o různém způsobu zapojení. Od nárazových akcí až po zapojení do samotného procesu vaření s FNB. „No, mě napadlo, že by nám mohli pomoci shánět pro vaření suroviny, aby byli aspoň nějak aktivně zapojení.“ Byly však jisté překážky, které bránily v realizaci těchto představ. Sami kuchaři považovali bezdomovce za „rizikovou“ skupinu. „No, to by bylo dobrý, kdyby vařili s námi. Jenomže víš co, oni jsou často opilí. Nechceš, aby nějak opilec někoho pobodal. Asi nejlepší by bylo, kdyby si to prostě řídili sami, kdyby si sami ohlíželi takové případy. Ale to by bylo fakt na dlouho, aby něco takového mohlo fungovat, navíc jak říkáš, tady to opravdu nejde.“ Lidé z FNB se museli řídit pravidly, která byla nastavena pronajímateli kuchyně. Vnímali bezdomovce jako všeobecně vyloučenou část společnosti: „Hele, ale oni to na těch dumpstrech taky nemají zrovna lehké. Jak se bezdomovec začne potloukat kolem supermarketů, většinou hned volají ochranku. Bojí se, že jde něco ukrást. Navíc, k těm velkým obchodům se oni moc nedostanou, protože je to daleko od centra.“⁴² A tak kuchaři vymysleli jinou taktickou variantu, která spočívala ve spolupráci s neziskovým sektorem. „Hele teď jsem mluvil s jednou holkou z neziskovky, která se věnuje práci s bezdomovci.“ Zapojit do vaření s FNB někoho z konkrétní neziskové organizace. Někoho, kdo by vytipoval a oslovil jednotlivce z fronty čekajících. „No, tak to je ten důvod proč jsem sem přišla. To my prostě vymežíme, co budeme dělat. Jestli by se fakt dalo vařit se skupinou holek nebo nejen holek...“⁴³ Přesvědčení lidí z FNB, že neziskové organizace jsou jen prodlouženou rukou státu, šlo stranou ve chvíli, kdy našli s jednou z nich společný cíl.

Starokuchaři už neprožívali etapu rozdávání tak, jako nováčci. Přesto k těm, kteří na ně čekali, určitý vztah měli. Nebyl to vztah založený primárně na sympatiích k jednotlivcům, ale vztah ke skupině jako celku, jež vznikl na základě *chvilí soucitu*, vyvolaných jejich morálními hodnotami - tedy tím, co kuchaři považovali za dobré nebo

⁴¹ Tato citace je uvedena na straně 29 v kapitole 4.2.

⁴² Tyto citace jsou uvedeny na straně 23 v kapitole 3.

⁴³ Tato citace je uvedena na straně 34 v kapitole 4.4.

špatné (Fassin, 2008). Nemorální pro ně byla především vidina nerovnosti, ať už ekonomické, sociální či kulturní. Jejich ideál byl opačný, proto se snažili hledat možnosti, jak rovnosti mezi nimi a lidmi na ulici dosáhnout. Avšak realizování těchto vizí nebylo vždy takové, jak si je sami aktéři představovali.

Během doby strávené s kuchaři jsem se rovněž setkala s pokusem o zapojení jednotlivce z řady bezdomovců: jednu ze starokuchařek oslovil „muž z ulice“ během rozdávání jídla a nabídl jí svou pomoc. Neproběhla chvíle hromadného konsensuálního rozhodování. Z ničeho nic se tento muž ulice začal pravidelně objevovat v kuchyni. Nejprve s průvodkyní (oslovenou kuchařkou), později sám. Někteří z kuchařů věděli, kdo to je a jak se do FNB dostal, jiní se to dovídali až z přímé konfrontace s ním. Možnost rozhodnutí byla zpřístupněna jen několika málo lidem z FNB. „*Prostě chtěl chodit vařit s FNB jako kdokoli z nás, tak je tady.*“ Pokaždé, když se na vaření s nějakou skupinou ukázal, byla atmosféra v kuchyni napjatá. Byla to doba, kterou Jarrett Zigon nazývá *moralbreakdown*. Ten nastává ve chvíli, kdy se lidé dostanou do situace vybočující z jejich *nereflektované* morální každodennosti a jsou vystaveni předvědomému etickému rozhodnutí. Zigon říká, že v té chvíli jde subjektům především o to, dostat se z onoho zlomového bodu zpět do každodenního normálu. Proto je zajímavé *moralbreakdown* reflektovat a pozorně sledovat, jaké rozhodnutí lidé volí (Zigon, 2007). Někteří se od tohoto člověka drželi stranou a konverzaci s ním nevyhledávali. Jiní se naopak ujali role opatrovníků, ačkoliv byl muž nejméně o generaci starší než oni sami. Ale všichni jeho přítomnost respektovali, i když se později ukázalo, že ne všichni s ní souhlasili a byla jim příjemná. „*To byl fakt blbej nápad ho sem tahat, když jsme sami rádi, že tu můžeme vařit, že máme kde vařit.*“ I ti, kteří od začátku nesouhlasili, zvolili strategii mlčení. Ve chvíli, kdyby proti přítomnosti tohoto muže protestovali, postavili by se proti morálním zásadám FNB a proti některým ze svých přátel, kteří měli vizi aktivizovat příjemce. Jejich mlčení bylo způsobem, jak se co nejvíce přiblížit pravidelné kuchařské rutině a zachovat si přátelství mezi ostatními z kuchařů (Zigon, 2007, Freeman, [b.r.]). Další zlomový bod přišel ve chvíli, kdy byli kuchaři nařčeni z toho, že během jejich přítomnosti v propůjčených prostorách došlo ke krádeži.⁴⁴ Vyhodnocení situace jak mezi pronajímateli, tak kuchaři z FNB byla rychlá.

⁴⁴ Podrobněji píše o této události na straně 28. v kapitole 4.2.

Obě strany se shodly na tom, kdo zřejmě kradl. Celá nepříjemnost zmizela z povrchu velice rychle. Na vařeních se pouze těm, kteří nic netušili, rychle vysvětlila situace a dál už se o tom nemluvalo. Na vaření už nepřišel nejen muž z ulice, ale také několik starokuchařů, kteří se s vyřešením problému neztotožnili.

Někteří z kuchařů z FNB odcházeli díky náhlému rozkolu s názory většiny. Pro některé přestával být sociální prostor FNB tolik významným. Měnily se jejich postoje a jejich sociální realita se vzdalovala od života těch, s nimiž se v kuchyni potkávali. „*Víš, chodí tam prostě mraky novejš, tak co. Občas třeba zajdu pomoct... Uvědomil jsem si, kolik mi je a že bych si pomalu měl tvořit i svůj osobní život – bydlení, práci, někoho k sobě. Ale pořád jsem anarchistou a žiju tak nebo se o to aspoň snažím. No, když vidím tu svou peněženku napráskanou nejrůznějšíma kartama – do bankomatu, lítačku a tak, říkám si, že už mě ten systém taky dostal.*“ Někteří zažívali pocity zklamání, pocit vyhoření a naléhavou potřebu změnit svůj prostor působení. „*Dřív to bylo tak, že chodili vařit jedni a ti samí lidé. Při vaření jsme vymýšleli různé akce a diskutovali o všech možných tématech. To teď už moc nejde, je nás moc, a každý je odjinud. S některými se setkáváme jen tady, takže se bavíme o zběžných věcech.*“ „*Lidi, kteří chodili vařit hodně dřív, teď od léta už moc nechodí.*“ Odcházeli, protože byli unaveni. Rutinní vaření za ně udělají i jiní. „*Jsem tam přišel a prostě spousta lidí. Nebylo ani kam si sednout. Co bych tam asi dělal, bylo vás dost na to, aby se uvařilo. Pokecat si můžeme někdy jindy.*“ Cokoli chtěli udělat navíc, museli udělat oni sami. Nikdo jiný z FNB to za ně neudělal i takový je někdy úděl elit.

5.4. Shrnutí

Pro lepší porozumění páté kapitole se jí pokusím stručně shrnout a zmínit nejpodstatnější. Snažila jsem se pracovat s tím, co jsem psala v předešlých kapitolách. Šlo mi o kontextuální projasnění, odkrytí struktury, na které můj předešlý text stojí a případně o jeho doplnění. Svou pozornost jsem věnovala především dvěma proměnam, ke kterým během interakce mezi kuchaři docházelo a které spolu vzájemně souvisely. Jednak jsem se věnovala proměně motivů, tomu jak o nich kuchaři hovořili a jak je spojovali se svým výkladem toho, co to FNB je. A proměně sociálních pozic jedinců ve FNB.

Motivace aktivistů a jejich interpretace se měnily. Na počátku kariéry kuchaře lidé mluvili především o protestu proti místní ekonomicko-sociální politice, realizaci anarchistických idejí. Proto chtěli být členy této skupiny, domnívali se, že se v ní setkají s podobně smýšlejícími lidmi a prostřednictvím činnosti FNB naplní své motivace. Díky prožitkům, které zažívali, a vztahům, které si během doby trávené mezi ostatními lidmi z FNB (ať už je to v kuchyni či mimo ni) vytvářeli, docházelo nejen k jejich začleňování do skupiny, ale také k proměně či zesílení některých motivů. Kuchaři hovořili o motivech přátelství. Chodili vařit s FNB především proto, aby se zde setkali se svými přáteli a společně strávili čas nad činností, jejíž výsledek mohli nabídnout lidem v nouzi. Tento posun od vize protestu k realitě charity si mnozí z nich uvědomovali. Jejich snahou bylo přiblížit se prostřednictvím strategií, jak zaktivizovat lidi, kteří si pravidelně docházeli pro jídlo od FNB, k obsahu kýženého slova solidarita a zároveň tak uspokojit své morální hodnoty. V této kapitole jsem se pokusila analyzovat situaci, kdy se úzká skupinka lidí rozhodla realizovat jeden z nápadů zapojení příjemce do procesu vaření. Nicméně rozdílnost pozic mezi kuchaři a lidmi z ulice přetrvávala a nevědomé rozlišování „my“ a „oni“ bylo stále přítomné. Neúspěch takové akce v závěru uvozuje opětovnou proměnu motivací jednotlivců, která souvisí s jejich odchodem z FNB.

Zmíněnou úzkou skupinou byli lidé, na kterých stála většina rozhodnutí týkajících se světa kuchyně. Nejen, že jejich názory a rozhodnutí ostatní kuchaři respektovali, ale také na ně čekali či je vyhledávali. Tito lidé byli pro ostatní kuchaře inspirací, přáteli a případně i učiteli. Tito lidé měli volnou ruku v tom, kam se bude FNB ubírat, například jakou strategii solidarity či taktiku získávání potravin skupina zvolí, avšak na svých bedrech nesli náklad zodpovědnosti a často organizaci procesu realizace jakékoli činnosti. Ve skupinách FNB se tvořily neformální struktury moci, ve kterých hrál roli čas a míra aktivního zapojení. Nicméně onu moc v nich neměli pouze elity, lidé z úzké skupinky lidí, kteří vlastnili rozhodovací nástroje, kteří měli znalost sociálního prostoru, kteří byli učiteli a tedy přenašeči vhodných hodnot, motivů a vizí. Ostatní kuchaři či lidé nově příchozí kladli na tyto elity své požadavky ve formě očekávání pomoci při zorientování se v prostoru FNB, očekávali jejich návrhy a spoléhali na jejich zodpovědnost. Obě strany byly v působení vzájemného symbolického násilí, ale zároveň ve vztahu recipročním. Lidé v menšinové elitní

skupině měli díky podpoře ostatních volnost při rozhodování a zároveň pomocné síly při realizaci činností. Lidé z elity nově příchozím pomáhali k dosažení statusu kuchaře, tedy insidera ve FNB a ostatním kuchařům dovolovalo chování elit „nemuset být za nic zodpovědný.“

6. MOŽNOSTI JEDNÁNÍ

„Je to divná věda, jejíž nejpoučnější tvrzení spočívá na těch nejvrtkavějších základech a v níž, chceme-li se zkoumanou věcí nějak pohnout, ještě zvýšíme podezření, jak své vlastní, tak i ostatních, že nepostupujeme úplně správně. Ale to, společně s otravováním chytrých lidí tupými dotazy, znamená být etnografem.“ (Geertz, 2000, s.40)

Jaká byla má motivace k výběru tématu? Jak jsem vnímala průběh výzkumu? Co mou práci poznamenalo či změnilo? S jakými obtížemi jsem se potýkala? Těmto otázkám se věnuji v této poslední kapitole, kde bych ráda zachytila osobní reflexi během procesu výzkumu a psaní této práce.

Mojí počáteční motivací, proč se seznámit s lidmi z FNB a začít s nimi vařit, byla zejména zvědavost. Pokud bych měla stručně popsat svůj život před studiem na vysoké škole, byl samotářský. Měla jsem individuální zájmy, nebyla jsem příliš týmovým hráčem a nikdo z mých přátel nebyl z blízkého sousedství. Vyrůstala jsem na malém městě a za studiem pokaždé dojížděla do nějakého většího. Domnívala jsem se, že prostřednictvím FNB se mi také naskytne příležitost nahlédnout do životů lidí, kteří usilují o komunitní jednání, sdílí spolu zájmy, své cíle, nápady, názory, které se snaží skupinově prosazovat a realizovat.

Třebaže jsem nemusela cestovat za tím, co mne zajímalo přes půl světa, rozlišovala jsem mezi „doma“ a „v terénu“. Cesta vlakem pro mne byla přechodovým rituálem mezi „prostředím mimo terén“ a „prostředí v terénu.“ *„Jsem na cestě za svým výzkumem. Zbytek dne prožiji bez svých obvyklých myšlenek týkajících se mého osobního života, ty budou v tu dobu nedůležité. Za pár minut budu ve vypůjčeném světě, který není můj, a přesto je mi tak blízko. Ve světě, který mne v pravidelných intervalech přijímá a dovoluje mi, abych se jej účastnila.“* (Zápis z terénního deníku)

Během doby, kdy jsem chodila „vařit“ s FNB si mé okolí zvykalo na pravidelné „Dnes nemůžu, jdu vařit!“ Stejně jako jsem si já zvykla na dotazy, zda to, co jsem právě vložila do lednice, nebo to, co jsem uvařila, pochází z popelnice nebo vtipkování: „Neokounej moc kolem těch kontáků!“ „O svoji dceru se nebojím, dokáže si obstarat jídlo i bez peněz...“ a podobně... Na druhou stranu mne přátelé a rodina informovali o každé zprávě, v níž byla zmínka o plýtvání jídlem či případném squattingu, kterou zaslechli v médiích.

Citlivost na rozdíly mezi sociálními poli, s kterými jsem do té doby měla zkušenosti a polem FNB, přemýšlení v klasifikačních konceptech „mimo terén“ a v „terénu“, reakce lidí mimo prostředí FNB, to vše podporovalo mou představu o FNB jako o „jinakosti“, jako o exotice, která byla vzdálená jen pár kilometrů od místa mého bydliště (Gupta, Ferguson, 1997).

Postupem času jsem ale přicházela na podobnosti mezi mnou a kuchaři z FNB. Nejen, že jsme během rozhovorů nacházeli společná témata, zájmy a zážitky, ale také podobné či totožné strategie jednání. Mé strategie proniknutí mezi FNB a provádění zúčastněného pozorování se od toho, jak se ostatní stávali insidery, nelišily. Nejen, že jsem procházela podobnou dezorientací v prostoru FNB jako oni, ale také jsem volila stejné taktiky, jak prostředí poznat. Stejně jako jiní začátečníci jsem pozorovala a fixovala se k některým z dlouholetých kuchařů. Svoji pozornost jsem věnovala především kuchařské elitě, kterou jsem v té době považovala za FNB. Abych se s nimi sblížila, aktivně jsem sháněla potraviny pro vaření nebo s nimi chodila na další akce, neboli jsem udržovala vztah reciprocity a určité *formy angažovanosti v sociální síti vztahů* (Ryška, 2010, Dvořáková, 2013). Snažila jsem se porozumět jejich interpretaci světa. Až po čase jsem si uvědomila, že FNB nejsou pouze starokuchaři, ale i ostatní i ti, kteří do FNB čerstvě přišli. „*Připomíná mi to cyklus, kterým jsem si za uplynulý čas prošla. Když jsem začala vařit s FNB, také jsem pořád něco dělala, ať už to bylo opracovávání zeleniny nebo mytí nádobí. Byla jsem tichá a spíše hovorům naslouchala. Abych se zorientovala v tom, jak to chodí, musela jsem pozorovat ostatní, nikdo mi nic nevysvětloval... Odkládám nůž, utírám si mokré ruce a nabízenou sklenku neodmítám. Přemisťuji se k oknu a zaujímám místo vedle Nikoly. Od prvotní otázky: A jak ty se máš? Plyne hovor v tempu novinek a všedností, které se za ten měsíc nashromáždily. Hovor, který by se mohl zdát naprosto běžný, se stává výjimečným ve chvíli, kdy si uvědomím, že ještě před pár měsíci jsem nevěděla, o čem bych si s těmi lidmi kolem sebe měla povídat.*“

Změnila jsem svůj způsob pohledu na „prostředím mimo terén“ a „prostředím v terénu.“ Pomocníkem mi byla teorie od Bergera a Luckmanna, kteří tvrdí, že svět jednotlivce je složen z množství různých *sociálních realit*, které se navzájem mohou ovlivňovat (1999). Začala přijímat sociální pole FNB, jako jednu z mých *realit*, ve které

se v určitou dobu nalézám a která si udržuje svůj osobitý *soubor vědění*, který byl často odlišný od *vědění*, které jsem nalézala v jiných *sociálních realitách* svého života.

Jak už jsem zmínila dříve, své pozorování ve skupině FNB jsem měla zakončit po dvou měsících seminární prací, pro kterou bylo podstatné, abychom si vyzkoušeli proniknout do „terénu.“ V momentě, kdy jsem se rozhodla v terénu přetrvat a psát tam také svou závěrečnou studentskou práci, na mne dolehlo několik problémů, které bylo nutné vyřešit.⁴⁵ Jednak to byla informovanost kuchařů o mém výzkumu, určení výzkumné otázky a pak také práce s terénními zápisky a výstupným textem.

„Ovšem etnografický postup je často induktivní, konstruuje otázky v průběhu výzkumu, těžko rozlišuje mezi časem výzkumu a vnějším časem, zahrnuje osoby v závislosti na vztazích důvěry, kterou buduje.“ (Fassin, 2009, s.37)

Informovanost, tedy to, zda kuchaři vědí, že mezi nimi a o nich chci psát svou bakalářskou práci, mne začala trápit především ve chvíli, kdy jsem se rozhodla, že se pokusím mezi nimi trávit více času než doposud.⁴⁶ Zároveň byla tato potřeba vyvolaná vývojem vztahů mezi námi. Čas strávený v terénu se začal prolínat s mým volným časem. S některými z kuchařů jsem začala sdílet jejich osobní problémy a recipročně dávala v plénum i ty své. V tu chvíli už byla neinformovanost velkým trnem v mé patě, dotýkala se nejen etiky výzkumu, ale také mé vlastní morálky. *Zasmál se: „Takže jsme jak ty myšky v laboratoři jo?“ „Trochu,“ přitakala jsem a křečovitě jsem sevřela opěradlo sedačky v tramvaji. „Myslíš, že bych to měla dneska říct, když tam budou všichni?“ „Hele, ne, na to se vykašli. Prostě to řekni v té skupině, se kterou půjdeš na vaření nebo těm lidem, se kterými budeš potřebovat mluvit. To bude víc v pohodě. Vždyť spousta lidí z FNB dělá nějaký humanitní obory, tak to pochopí. Neřeš to, v pohodě. Normálně chod' vařit dál.“* Řídila jsem se podle rady, kterou mi dal jeden z kuchařů. Pro informování o mém výzkumu jsem si vybírala chvíle, kdy se čekalo na dovaření polévky či už bylo po rozdávání a také jsem využívala možnosti, kdy se mne samotné někdo zeptal, proč jsem začala vařit s FNB. Samozřejmě to přineslo změny. Někteří z kuchařů byli vůči mně určitý čas ve střehu. Někteří čekali dotazníky nebo

⁴⁵ Během prvních dvou měsíců zakončených seminární prací, která byla tematickou předehrou práce bakalářské, jsem tyto otázky refleктоvala, ale řešila je pouze částečně.

⁴⁶ Během předchozích dvou měsíců se mi nepodařilo chodit vařit se všemi skupinkami pražské FNB. Nyní byl můj plán chodit vařit se všemi skupinami, které se během měsíce vystřídají nebo se s nimi alespoň seznámit.

řízené rozhovory. Když se moje chování nezměnilo, jejich ostražitost vyprchala. Většina z nich mé oznámení, můj dotaz, zda jim skutečnost mého výzkumu či má přítomnost nebude na obtíž, přešli s lehkou pochybovačností. Ne snad nad mou důvěryhodností, ale nad tím, že chci psát o FNB, že je vůbec o čem psát ve FNB. Ale někteří z kuchařů se mnou za nedlouho po informování přestali udržovat kontakt. Zároveň jsem se díky informovanosti dozvěděla o dalších studentech humanitních věd, kteří s FNB chodili vařit a chtěli okrajově využít tento terén ve svých studijních pracích. Na druhou stranu jsem byla konfrontována se špatnými zkušenostmi, které lidem z FNB přinesla otevřenost vůči těm, kteří přišli „z venku“ – novináři, fotografové: *„Stejně to k ničemu není. Lidé nezmění názor, když si o FNB nebo bezdomovcích přečtou. Navíc, většina, takové věci stejně nečte, tohle je nezajímá. Akorát to pak přinese nějakou provar, zavřený kontáky a tak.“* Konfrontace s těmito názory přispěla k mému pochybování nad tím, zda je vhodné o FNB psát studentskou práci. Připomnělo mi to slova Laury Nader:

„Nestudujte chudé a bezmocné, protože všechno co řeknete, bude použito proti nim!“

Lidé z FNB by se bezmocnými nenazvali, ale přesto mne tato slova doháněla ve chvíli, kdy jsem pročítala své zápisky z terénu a chystala se na závěrečnou práci s textem.

V úvodu knihy *Anthropological Locations* rozlišují Gupta a James Ferguson dva druhy psaní. První se odehrává „v poli“. Jsou to terénní zápisky psané v místě výzkumu, které jsou velice podrobné a dokumentují například rozhovory či spontánní reakce subjektů. Druhý druh psaní se odehrává „doma,“ kde dochází k teoretickému dobroušení textu, k psaní reflexe a pak samotným etnografickým dokumentům (1997, s. 12). V mé praxi se obraz antropologa, jako vědce se zápisníkem a tužkou vždy po ruce, zhroutil. Toto náčiní jsem si sice bláhově na svá první setkání s FNB poctivě brala, ale nepoužila. Jednak proto, že jsem sice mezi lidmi z FNB mohla být často, ale pouze v kratších časových intervalech. A pak také proto, že v mnoha situacích nebyl prostor na psaní si poznámek, natož podrobných. Ale především by tento akt vyvolal naprosto nepřírozené prostředí. Zdůraznil by mou pozici výzkumníka do té míry, že by se mé zúčastněné pozorování stalo v mžiku nezúčastněným. Znamenalo by to ztrátu kontaktu s rutinou odehrávající se ve FNB a získaná důvěra mých spolu kuchařů by byla pokaždé

silně otrásána. Většina mých terénních zápisků tedy vznikala ve chvíli odpoutávání se od reality FNB, při cestě vlakem pryč.

„Stojím tu na pokraji romantické představy výzkumníka, dobrodruha, vědce, šmejdícího psa nasávajícího pach dat.“ (Zápis z terénního deníku)

Ve chvíli, kdy přišlo na lámání chleba a měla jsem začít psát svůj závěrečný etnografický dokument - svou bakalářskou práci, jsem stále chodila s kuchaři vařit. Proč? Protože jsem byla součástí určité skupinky kuchařů a bylo by nezodpovědné jim přestat chodit pomáhat, přestat se angažovat jen pro to, že jsem získala, to co jsem potřebovala. Stále jsem nebyla schopná cokoli o FNB napsat. Utápěla jsem se ve vlastních vzpomínkách, v osobních prožitcích a hromadách nepřeborných poznámek, popisů a zápisů. Bylo to, jako bych stála opět na začátku. Ale tentokrát jsem nebyla dezorientovaná v terénu, ale v textu. V terénu jsem prožívala interakce se svými informátory, s některými z nich jsme se stali přáteli. Musela jsem přestat vařit, abych se odosobnila od vztahů, které jsem si za tu dobu s některými z nich vytvořila a které mi bránili v analýze poznámek a vytváření textového obrazu FNB. Potřebovala jsem se přiblížit stavu, kdy by se z mých přátel staly subjekty a já mohla začít psát (Scheper-Hughes, 2001). Bylo to těžké, protože se pro mne vaření stalo také pravidelným únikem, z jiných nepohodlných sociálních realit mého života.

V momentě, kdy jsem přestala chodit s kuchaři vařit, jsem začala o kuchařích psát. Během dokončování své práce jsem si ale uvědomila, že sice píši o FNB, ale bráním se blíže ukázat životy kuchařů a konkretizovat jejich habitusy. Přehlížím víceméně ty, s nimiž jsem prožívala pocity sblížení a intenzitu sdílení. Ovšem na rozdíl od Dvořákové, která se ve svém příspěvku do kolektivní etnografie zaměřila na reflexi přehlížením svých výzkumných partnerů již v terénu (2013), já jsem své výzkumné partnery začala přehlížet až při závěrečném psaní. Prostřednictvím tohoto přehlížení v textu jsem se je snažila anonymizovat. Snažila jsem se zabránit jejich osobnímu poranění. Tedy i v čase tráveném pouze u klávesnice počítače se mi nepodařilo se od osobních vztahů s nimi oprostit natolik, abych mohla podrobně popsat jejich životy a ty posléze analyzovat. Místo toho popisuji nebo zmiňuji jejich rozhovory pouze jako bezejmenné komplementy obrazu, který jsem na těchto stránkách své bakalářské práce

skládala. Tak jsem se snažila nevědomě i během psaní o určitý odstup, který mi umožňoval v přenášení obrazu FNB do textu pokračovat.

Klíčem k pochopení terénu mi byli jednotliví aktéři, ale klíčem k uchopení textu mi byly především mé výzkumné otázky a celková dynamika skupin iniciativy FNB.

ZÁVĚR

Předmětem mého bakalářského výzkumu, který jsem prováděla v období od listopadu 2012 do konce února 2013, se stala pražská iniciativa Food Not Bombs. Díky prvním lekcím kulinářských dovedností s FNB a čtení primární anarchistické literatury mne začaly zajímat odpovědi na otázky po motivacích aktérů k takové činnosti a jejich výkladu toho, co je tato iniciativa. Vznikla tak má výzkumná otázka: Zda a nakolik se aktivisté identifikují s programem iniciativy FNB, jak jej interpretují a jaké jsou jejich motivace k participaci na činnostech této skupiny.

Prostřednictvím etnografické metody jsem se pokusila zachytit nejen odpovědi na výzkumnou otázku, ale také popsat atmosféru ve FNB a analyzovat tento sociální prostor. Popisovala jsem situace, ve kterých aktéři konfrontovali své důvody k příchodu do této skupiny, setrvávání v ní i důvody k jejímu opuštění. V začátcích jejich kuchařské kariéry hovořili o iniciativě FNB jako protestu a kritice dění ve společnosti, byla prostorem, od kterého očekávali naplnění svých hodnot a ideálů. Později pro ně začala mít význam převážně díky přátelským vztahům, které si ve skupině vytvořili. Někteří z nich se po čase přestali ztotožňovat s formou činnosti, pokoušeli se ji změnit a naplnit tak nejen své morální hodnoty, ale také dostat slovo, že iniciativa stojí na základech *anarchistické etiky* (Kropotkin, 2000). Odkryla jsem pozice, které se ve skupinách tvoří a produkují tak strukturu v organizaci, která se prohlašuje za bezstrukturní. Popsala jsem způsoby začleňování nově příchozích, jak jsou tvarovány a ovlivňovány jejich motivy k vaření a jakou roli v této struktuře hrají zkušení dlouholetí aktivisté. Tedy neukazuji pouze neformální strukturu, ale navzdory negativnímu postoji iniciativy vůči hierarchii poukazuji na symbolickou moc všech jejích aktérů a na to, že každá z držných pozic je potřebná pro udržení činnosti FNB a její případné transformaci.

Během mého výzkumu v prostředí iniciativy FNB vyvstalo mnoho témat, která by stála za větší pozornost než tu, kterou jsem jim v práci věnovala já. Za nejzajímavější považuji téma morálky a etiky, které se odkrylo ve chvíli, kdy jsem se dozvěděla o přístupech, kterými se aktéři bránili proti tvrzení, že činnost FNB je pouze humanitární náplastí na problémy ve společnosti. Bylo by zajímavé zaměřit na toto téma další výzkum, vysvětlit hodnotící principy a postupy, které fungují v tomto sociálním poli s

využitím teorií současných autorů věnujících se antropologii morálky. Zviditelnit tak to, co je aktivisty považováno za samozřejmé.

Jaký je přínos této práce? Už v průběhu výzkumu mne tato otázka začala trápit. Uvědomila jsem si, že ty necelé dva roky, které jsem s FNB strávila jsou - v porovnání s některými lidmi „uvnitř skupiny“ - opravdu krátkým časovým úsekem a zjistila jsem, že mezi členy iniciativy je mnoho studentů příbuzných sociální oborů. To ve mně vzbudilo nervozitu – nepřipadala jsem si jako výzkumník, který má „v symbolickém kapitálu navrch“. Bylo deprimující přiznat si, že se jedná o zájem osobní, že o mou práci lidé z FNB nestojí. A tak mi nezbývalo, než hledat vlastní zdůvodnění přínosu mé práce Etnografie aktivistů iniciativy Food Not Bombs v Praze. Za prvé: V Čechách zatím není žádná práce nebo monografie primárně zaměřená na iniciativu FNB. Za druhé: Moje práce, profilující se jako mikroskopický popis, může pomoci někomu dalšímu k širší interpretaci a abstraktnější analýze (Geertz, 2000, s. 22-23). Snad může někomu přinést i inspiraci. Nebo může přinést čtenářům alespoň odlišný pohled, pochopení, popřípadě toleranci jiného sociálního světa.

BIBLIOGRAFIE

„A Global Contact List of All Groups“. *Food Not Bombs* [online]. [cit. 2014-04-02]. Dostupné z: <<http://www.foodnotbombs.net/contacts.html>>.

„Co to je Food Not Bombs“. *Food Not Bombs* [online]. [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: <<http://food-not-bombs.cz/co-je-food-not-bombs>>.

„Food not Bombs ve Spojených státech“. *Food Not Bombs*[online]. [cit.2014-04-02]. Dostupné z: <<http://food.not.bombs.sweb.cz/fnbinusa.html>>.

„Food Not Bombs“. *Jídlo místo zbraní, Food Not Bombs* [online]. [cit.2014-04-02]. Dostupné z:<<http://jmz.ecn.cz/index.html>>.

„Mission Statement“. *Food Not Bombs* [online]. [cit. 2014-04-02]. Dostupné z: <http://www.foodnotbombs.net/mission_statement.html>.

„The Story of Food Not Bombs“. *Food Not Bombs* [online]. [cit. 2014-04-02]. Dostupné z: <http://www.foodnotbombs.net/story_of_food_not_bombs.html>.

Autor neznámý. 1999. Food Not Bombs. *Anarchistická revue Existence*.1999, (7). 22-24s.

Autor neznámý. 2012. Nejsem profesionál: Rozhovor se členem Food Not Bombs Praha. *Anarchistická revue Existence*. 2012, (3), 13-15s.

BECK, Ulrich. 2007. *Vynalézání politiky: K teorii reflexivní modernizace*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). ISBN 978-80-86429-64-9.

BERGER, L. Peter a Thomas Luckmann. 1999. *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii věděni*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 80-85959-46-1.

BOURDIEU, Pierre. 1992. *The Logic of Practice*. Stanford, California: Stanford University Press. ISBN 0-8047-2011-8.

BOURDIEU, Pierre. 2003. Zúčastněná objektivace: Huxleyeho přednáška. *Biograf*. 2003, 30(29). 3-17s. ISSN 1211-5770.

BOURDIEU, Pierre. Jean-Claude Passeron. 1990. *Reproduction in Education, Society and Culture*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications. ISBN 0-8039-8319-0.

BUTLER, C.T. Lawrence and Keit MCHENRY. 2000 [1992]. *Food Not Bombs: How to Feed the Hungry and Build Community*. Tucson: See Sharp Press. ISBN 0865712395.

CLARK, Dylan. 2004. The Raw and the Rotten: Punk Cuisine. *Ethnology*. [online]. 2004, 43(1). 19-31s. [cit. 16.2.2014]. Dostupné z: <<http://www.jstor.org/stable/3773853>. ISSN 00141828>.

CLIFFORD, James and George E. MARCUS (eds.). 1986. *Writing culture: the poetics and politics of ethnography*. Berkeley: University of California Press. ISBN 0- 520-05729- 5.

CRASS, Chris. 2012. *Towards a non-violent society: a positionpaper on anarchism, socialchange and Food Not Bombs*. Shawnee Mission: Anti-Copyright.

DOSTÁL, Vratislav, 2013. Václavské náměstí se proměnilo v jídelnu. Rozdá se tisíc obědů zadarmo. *Deník Referendum*. [online]. 2013. 09. 05 [cit.2014-05-11]. Dostupné z: <<http://denikreferendum.cz/clanek/16337-vaclavske-namesti-se-promeni-v-jidelnu-rozda-se-tisic-obedu-zadarmo>>.

DVOŘÁKOVÁ, Tereza. 2013. Když není čas se nadechnout: Přehlížení těch nejbližších jako metodologický problém etnografie. In: Stöckelová, Tereza a YasarAbuGhosh (eds.). *Etnografie: Improvizace v teorii a terénní praxi*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). ISBN 978-80-7419-148-0.

FASSIN, Didier. 2008. Beyond good and evil? Question in the anthropological discomfort with morals. *Antropological Theory*. 2008, 8(4). 333-344s.

FORMÁNKOVÁ, Šárka, 2013. Hostina na Václaváku upozornila na plýtvání. Jídlo mělo skončit v popelnici. *iDNES.cz*. [online]. 2013. 9. 10 [cit. 2014-05-11]. Dostupné z:

<http://praha.idnes.cz/happening-hostina-pro-tisic-na-vaclavskem-namesti-fs0-/praha-zpravy.aspx?c=A130910_140433_praha-zpravy_sfo>.

FREEMAN, Jo. [b.r.]. The Tyrane of Structurelessness. *Jo Freeman.com*. [online]. [cit. 2014-06-25], URL:<<http://www.jofreeman.com/joreen/tyranny.htm>>.

GEERTZ, Clifford. 2000. *Interpretace kultur*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON) ISBN 80-85850-89-3.

GILES, David Henry GalesnBoarder. 2013. „A Mass Conspiracy To Feed People“ *Globalizing Cities, World-Class Waste, and the Biopolitics of Food Not Bombs*. Washington, 254 s. PhD Dissertation. University of Washington, Faculty of Philosophy. Vedoucí práce Daniel J. Hoffman, Ph.D.

GUPTA, Akhil a James FERGUSON (eds.). 1997. *Anthropological Locations: Boundaries and Grounds of a Field Science*. Berkley: University of Kalifornia Press, 287s. ISBN 9780520206809.

HEATH, Joseph a Andrew POTTER. 2012. *Kup si svou revoltu: O mýtu kontrakultury aneb proč revolta proti konzumnímu kapitalismu není pro systém hrozbou, ale naopak hnací silou*. Praha: Rybka Publishers. ISBN 978-80-87067-12-3.

HEYNEN, Nik. 2010. Cooking up Non-violent Civil-disobedient Direct Action for the Hungry: ‘Food Not Bombs’ and the Resurgence of Radical Democracy in the US. *Urban Studies*. University of Georgia. 2010, 47 (6). 1225-1240 s.

JÁNSKÁ, Lucie, 2009. Do popelnice pro večeri – reportáž z české komunity freeganů. *Instinkt*. [online]. 2009, 04 (09). [cit. 2014-05-11] Dostupné z: <http://instinkt.tyden.cz/rubriky/archiv/2009-04/do-popelnic-pro-veceri-reportaz-z-ceske-komunity-freeganu_23226.html>.

JENKINS, Richard. 2008 [1996]. *Social Identity*. London, New York: Routledge. ISBN 0-203-92741-9.

KELLER, Jan. 2011 [2010]. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). ISBN 978-80-7419-044-5.

KOLÁŘOVÁ, Marta. 2011. *Revolta stylem: hudební subkultury mládeže v České republice*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). ISBN 978-80-7419-060-5.

KROPOTKIN, Alexejevič Petr. 2000. *Anarchistická etika*. Olomouc: Votobia. ISBN 80-7198-050-1.

MATĚJČEK, Petr. 2013. Globální tragédie: až polovina potravin končí v koši. *Česká pozice*. [online]. 2013. 01. 14 [cit.2014-05-11]. Dostupné z: <http://ceskapozice.lidovky.cz/globalni-tragedie-az-polovina-potravin-konci-v-kosi-fht-tema.aspx?c=A130114_141641_pozice_91350>.

MAUSSE, Marcel. 1999. *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*. Praha : Sociologické nakladatelství (SLON). ISBN 80-85850-77-X.

MCHENRY, Keit. 2012. *Hungry for peace: How you can help end poverty and war with food not bombs*. Tucson: See Sharp Press. ISBN 978-1-937276-06-5.

PARSON, Sean Michael. 2010. *An Ungovernable Force?: Food Not Bombs, Homeless Activism and Politics in San Francisco, 1988-1995*. Oregon, 200s. PhD Dissertation. University of Oregon, Faculty of Philosophy. Vedoucí práce Gerald Berk.

PETRUSEK, Miroslav (eds.). 1996. *Velká sociologický slovník*. Praha: Karolinum. ISMB 80-7184-310-5.

RYŠKA, Tomáš. 2010. Angažovaná antropologie: Dar a jed. *Cargo*. 2010, 1(2). 27-47s.

RYŠKA, Tomáš. 2013. „Spojující body“ aneb pokus o etnografii jinakosti. In: Stöckelová, Tereza a YasarAbuGhosh (eds.). *Etnografie: Improvizace v teorii a terénní praxi*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). ISBN 978-80-7419-148-0.

SHEPER-HUGHES, Nancy. 2001. *Saints, Scholars, and Schizophrenics: Mental illness in rural Ireland*. London, Los Angeles, Berkeley: University of California Press. ISBN 0-520-22480-9.

SMATANA, Lubomír, 2013. Odpadky na talíři. *Český rozhlas*. [online]. 2013. 04. 18. [cit. 2014-05-11]. Dostupné z: <http://www.rozhlas.cz/plus/zaostreno/_zprava/odpadky-na-taliri--1201838>.

STÖCKELOVÁ, Tereza a YasarAbu GHOSH (eds.). 2013. *Etnografie: Improvizace v teorii a terénní praxi*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). ISBN 978-80-7419-148-0.

SUCHÁNKOVÁ, Barbora. 2011. *Prolínání symboliky pravicového a levicového extremismu: Analýza sdílených symbolů na německém území od 80. let 20. století do současnosti*. Brno, 114 s. Bakalářská práce. Masarykova univerzita. Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce doc. JUDr. PhDr. Miroslav Mareš, PhD.

TINDALL, B. George David E Shi. 2000. *Dějiny Spojených států amerických*. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny. ISBN 80-7106-452-1.

ZIGON, Jarrett. 2007. Moralbreakdown and the ethical demand: A theoretical Framework for an anthropology of moralities. *Anthropological Theory*. 2007, 7(2). 131-150s.